एमएसएमई क्षेत्राला कर्ज देणे

विभाग - १
मायक्रो, लघु व मध्यम उद्योग विकास (एमएसएमईडी) अधिनियम, २००६

जून १६, २००६ रोजी भारत सरकारने, मायक्रो, लघु व मध्यम उद्योग विकास (एमएसएमईडी) अधिनियम, २००६ जारी केला व तो ऑक्टोंबर २, २००६ रोजी अधिसूचित करण्यात आला. हा एमएसएमईडी अधिनियम जारी केल्यामुळे, मध्यम उद्योगांच्या व्याप्तीत विस्तार होण्याबरोबरच, मायक्रो, लघु व मध्यम उद्योगांच्या व्याख्येमध्ये सेवा क्षेत्राचाही समावेश झाला. ह्या एमएसएमईडी अधिनियम, २००६ मुळे, निर्माण किंवा उत्पादन करणाऱ्या किंवा सेवा देणाऱ्या, मायक्रो, लघु व मध्येम उद्योगांची व्याख्या बदलली आहे. रिझर्व बँकेने हे बदल सर्व अनुसूचित वाणिज्य बँकांना अधिसूचित केले आहेत. ह्याशिवाय, आरबीआयचे परिपत्रक संदर्भ, आरपीसीडी. पीएलएनएफएस.बीसी. क्र. ६३/ ०६.०२.३१/ २००६-०७ दि. एप्रिल ४, २००७ अन्वये, ह्या अधिनियमानुसार केली गेलेली व्याख्या, बँक-कर्जासाठी स्वीकारण्यात आली आहे.

१) मायक्रो, लघु व मध्यम उद्योगांची व्याख्या

अ) खाली विहित केल्याप्रमाणे **मालाचे निर्माण किंवा उत्पादन, प्रक्रिया किंवा संरक्षण करणारे उद्योग**
१) मायक्रो उद्योग म्हणजे जेथे कारखाना व यंत्रसामुग्री मधील गुंतवणुक रु २५ लाखांपेक्षा अधिक नाही असा उद्योग.
२) लघु उद्योग म्हणजे, जेथे कारखाना व यंत्रसामुग्री मधील गुंतवणुक **रु २५ लाखांपेक्षा अधिक परंतु रु ५ कोटींपेक्षा अधिक नाही असा उद्योग**
३) मध्यम उद्योग म्हणजे, जेथे कारखाना व यंत्रसामुग्रीमधील गुंतवणुक **रु ५ कोटींपेक्षा अधिक परंतु रु १० कोटींपेक्षा कमी** असते असा उद्योग

वरील उद्योगांच्या बाबतीत, कारखाना व यंत्रसामुग्री म्हणजे, जमीन व इमारत सोडून असणारी मूळ किंमत आणि लघु उद्योग मंत्रालयाने त्याची अधिसूचना क्र. एस. ओ. १७२२(ई) दि. ऑक्टोंबर ५, २००६ **(जोडपत्र १)** विहित केलेल्या बाबी

१) ब) सेवा देणाऱ्या किंवा उपलब्ध करुन देणाऱ्या आणि साधनसामग्रीमध्ये (जमीन व इमारत सोडून मूल किंमत आणि दिल्या जाणाऱ्या सेवेशी प्रत्यक्ष संबंध नसलेल्या किंवा एमएसएमईडी अधिनियम, २००६ खाली अधिसूचित केलेल्या) ज्यांची गुंतवणुक आहे असे उद्योग खालीलप्रमाणे -

१) मायक्रो उद्योग म्हणजे, साधन सामुग्रीमधील गुंतवणुक **रु १० लाखांपेक्षा अधिक नसलेले उद्योग**

२) लघु उद्योग म्हणजे, साधन सामुग्रीमधील गुंतवणुक **रु १० लाखांपेक्षा अधिक परंतु रु २ कोटींपेक्षा कमी** असलेले उद्योग
३) मध्यम उद्योग म्हणजे, साधनसामुग्रीमधील गुंतवणुक **रु २ कोटींपेक्षा अधिक परंतु रु ५ कोटींपेक्षा कमी** असलेले उद्योग

ह्यामध्ये पुढील बाबी समाविष्ट असतील - छोटे रस्ते व पाणी वाहक, छोटे व्यापार, व्यावसायिक व स्वयं-रोजगारी व्यक्ती व इतर सेवाउद्योग

मध्यम उद्योगांना बँकांद्वारा दिलेले कर्ज, प्राधान्य क्षेत्राखाली दिलेले कर्ज समजण्यात येणार नाही.

४. एम एस एम डी अधिनियम २००६ एकाच व्यक्ति/कंपनीमार्फत सुक्ष्म, लघु आणि मध्यम संस्थांच्या वर्गिकरणाच्या संबंधी गुंतवणुकिच्या एकत्रिकरण उपलब्ध करुन देत नाही, जी ओ आय सूचना क्र. एस. ओ ५६३ (ई) दिनांक २७, २००९नुसार एस एस आय रद्द केला गेल्यामुळे, औद्योगिक व्यवसायाच्या वर्गिकरणासाठी एकच स्वामित्व असलेल्या दोन किंवा जास्त संस्थांच्या गुंतवणुकिंना एकत्रित करण्यासंबंधी राजपत्र सूचना क्रमांक एस ओ २ (ई) दिनांक जानेवारी २, १९९३.

१.१ खादी व ग्रामिण उद्योग क्षेत्र (केव्हीआय)

केव्हीआय क्षेत्रामधील एककांचा आकार, कार्यकृती, स्थळ आणि कारखाना व यंत्रसामग्रीमधील त्यांची गुंतवणुक कितीही असली तरी, त्या एककांना दिलेल्या अग्रिम राशी ह्या, प्राधान्य क्षेत्राला दिलेल्या अग्रिम राशी समजल्या जातील आणि त्या प्राधान्य क्षेत्रामधील लघु उद्योगाच्या उप-उद्दिष्ट (६०%) खाली विचारात घेण्यास पात्र असतील.

१.२ थेट/प्रत्यक्ष वित्तसहाय्य

१.२.१ कारागीर, ग्रामिण व कुटिरोद्योग, ह्यांना इनपुट देणाऱ्या व त्यांच्या तयार मालाचे विपणन करणाऱ्या विकेंद्रीकृत विभागामधील व्यक्ती

१.२.२ विकेंद्रीकृत क्षेत्रातील निर्मात्यांच्या सहकारी सोसायट्यांना (उदा. कारागिर, ग्रामीण व कुटिरउद्योग) अग्रिम राशी.

१.२.२ कारागीर, ग्रामिण आणि कुटिरोद्योगासारख्या विकेंद्रित क्षेत्रातील सहकारी उत्पादकांना दिलेल्या अग्रिम राशी.

१.२.३ सुक्ष्म वित्तपुरवठा संस्थांना १ एप्रिल २०११ नंतर बँकांमार्फत मंजुर केलेली कर्जे.
सुक्ष्म आणि लघु स्तरावरील संस्थांना कज देण्यासाठी मास्टर सर्क्युलरमध्ये आर पी सी डी सी ओ. प्लान बी सी १०/०४.०९.०१/२०११-१२ दिनांक जुलै २०११मध्ये प्राथमिक क्षेत्राला दिलेल्या कर्जाच्या संबंधीत नमुद केलेल्या अटिंची पूर्तता होणे गरजेचे आहे.

१.२ विभाग - २
प्राधान्य क्षेत्र अग्रिम राशी म्हणून पात्र असलेल्या निधी वापराचे काही प्रकार

१) गुंतवणुकी

१.१ प्रतिभूतित ॲसेट्स
प्राधान्य क्षेत्राच्या निरनिराळ्या वर्गांना दिलेली कर्जे म्हणून बँकांनी प्रतिभूतित ॲसेट्समध्ये केलेल्या गुंतवणुकी, त्या ॲसेट्सवर अवलंबून, प्राधान्य क्षेत्राच्या संबंधित वर्गाखाली वर्गीकरण करण्यासाठी पात्र असतील. मात्र असे प्रतिभूतिय ॲसेट्स हे त्या बँकांनी किंवा वित्तसंस्थांनी सुरु केले असले पाहिजेत व त्याबाबत भारतीय रिझर्व बँकेने दिलेल्या प्रतिभूतीकरणाच्या मार्गदर्शक तत्वांची पूर्तता झाली असली पाहिजे. ह्याचा अर्थ प्रतिभूतित अग्रिम राशी, त्यांचे प्रतिभूतीकरण करण्यापूर्वी, प्राधान्य क्षेत्रातील अग्रिम राशी म्हणून वर्गीकृत करण्यास पात्र असल्यासच, बँकांनी वरीलप्रमाणे वर्गीकृत प्रकारच्या प्रतिभूतित ॲसेट्समध्ये केलेल्या गुंतवणुकी ह्या प्राधान्य क्षेत्रातील संबंधित प्रकाराखाली वर्गीकरण करण्यास पात्र ठरतील.

१.२ प्राधान्य क्षेत्राखालीवर्गीकरण करण्यास पात्र असलेला कोणत्याही कर्ज - असेटची थेट खरेदी, प्राधान्य क्षेत्रातील संबंधित प्रकारांखाली वर्गीकरण करण्यासाठी पात्र असतील. मात्र, त्यासाठी पुढील अटी असतील - खरेदी केलेली कर्जे प्राधान्य क्षेत्राखाली वर्गीकृत करण्यास पात्र असावीत, असे कर्ज ॲसेट्स हे केवळ बँका व वित्तसंस्थांकडून खरेदी केलेले असावेत (योग्य ती माहिती - तपासणीनंतर) त्याबाबत विक्रीदाराची कोणतीही मदत नसावी आणि अशा खरेदीच्या तारखेपासून सहा महिन्यांच्या आत, मात्र असलेल्या लोन ॲसेट्सची विक्री पुनर्प्रदान सोडून अन्य प्रकाराने झालेली नसावी.

२.१.३ जर अधोरेखीत केलेल्या मालमत्ता प्राथमिक क्षेत्राच्या संबंधीत श्रेणीमध्ये पात्र असतील आणि गुंतवणुकिच्या तारखेपासुन किमान १८० दिवस पर्यंत ठेवल्यास, अंतर्गत बँक सहभाग प्रमाणपत्रामधल्या (आय बी पी सी) बँकांच्या जोखमीच्या वर्गिकरणावर आधारीत गुंतवणुकी, प्राथमिक क्षेत्राच्या संबंधीत श्रेण्यांमध्ये वर्गिकरणासाठी पात्र ठरतील.

विभाग २

प्राथमिक क्षेत्रातील अग्रिम रक्कम म्हणुन पात्र ठरणा-या विशिष्ठ प्रकारचे निधी परिनियोजन

२.१ गुंतवणुकि

२.१.१ प्रतिभूतीत मालमत्ता

बँका आणि वित्तीय संस्थांच्या मार्फत प्रतिभूतीत मालमत्तेची निर्मिती झाली असल्यास आणि त्या रिजर्व बँक ऑफ इंडियाच्या प्रतिभूतिकरणाच्या सर्व अटिंची पूर्तता करीत असल्यास, प्राथमिक क्षेत्राच्या विविध श्रेणींना दिलेल्या कर्जांचे प्रतिनीधीत्व करणा-या, प्रतिभूतीत मालमत्तांमध्ये बँकांमार्फत केलेल्या गुंतवणुकि, अधोरेखीत मालमत्तांवर (प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे)आधारलेल्या प्राथमिक क्षेत्रातील संबंधीत श्रेणींच्या अंतर्गत होणा-या वर्गिकरणासाठी पात्र ठरतील. याचा असा अर्थ होतो कि, जर प्रतिभूतीत अग्रिम निधी, त्यांच्या प्रतिभूतीकरणाआधी प्राथमिक क्षेत्र अग्रिम राशी म्हणुन वर्गिकरणास पात्र असल्यास, वर दिलेल्या प्रतिभूतीत मालमत्तांच्या श्रेणींमध्ये केलेल्या बँकेच्या गुंतवणुकि, प्राथमिक क्षेत्राच्या संबंधीत श्रेणींमध्ये वर्गिड्डत होण्यास पात्र ठरतील.

२.१.२ प्राथमिक क्षेत्राच्या अंतर्गत वर्गिड्डत केलेल्या कोणत्याही कर्जाऊ मालमत्तेच्या स्पष्ट खरेदीला, प्राथमिक क्षेत्रासाठी (प्रत्यक्षपणे किंवा अप्रत्यक्षपणे) असलेल्या संबंधीत श्रेण्यांमध्ये वर्गड्डत होण्याची पात्रता लाभते, यासाठी खरेदी केलेली कर्जे प्राथमिक क्षेत्राच्या अंतर्गत वर्गिकृत केली जाने गरजेचे असते; कोणत्याही विक्रेत्यावर अवलंबुन न राहता, बँका आणि वित्तपुरवठा संस्थांच्या कडुन (आवश्यक ते परिश्रम घेऊन आणि योग्य त्या किमतीवर)कर्जाऊ मालमत्तेची खरेदी केलेली असावी; आणि खरेदी केलेल्या तारखेपासुन सहा महिन्यांपर्यंत परताव्याच्या व्यतिरीक्त पात्र असलेल्या कर्जाऊ मालमत्ता दिल्या गेल्या जाता कामा नयेत.

२.१.३ जोखीम विभागणी तत्वावर अंतर्गत बँक सहभाग प्रमाणपत्रामार्फत केलेल्या गुंतवणुकी , प्राथमिक क्षेत्राच्या संबंधीत श्रेणींमध्ये वर्गिकृत होण्यास पात्र असतात, यासाठी अधोरेखीत केल्या गेलेल्या मालमत्ता, प्राथमिक क्षेत्राच्या संबंधीत श्रेणींच्या अंतर्गत वर्गिकृत होण्यास पात्र असणे आणि गुंतवणुक केलेल्या तारखेपासुन किमान दिवसांपर्यंत जतन करुन ठेवणे गरजेचे आहे.

२.२ लघु संस्थात्मक वित्तपुरवठा केंद्रांसाठीच्या योजना (एस ई एफ सीज)२००५-०६च्या वार्षिक धोरणाच्या अहवालामध्ये राज्यपालांनी जाहिर केल्याप्रमाणे बँकेच्या शाखा आणि गटांमध्ये आढळणा-या एस आय डि बी आय यांच्यामधल्या कूटनितीक युतीसाठीच्या लघु संस्थात्मक वित्तपुरवठा केंद्र योजनेची एस एस आय मंत्रालयाच्या आणि बँक विभाग, वित्त मंत्रालय, भारत सरकार , एस

आय डि बी आय, आय बी ए आणि निवडक बँका यांच्या समन्वयाने स्थापना करण्यात आली आणि तीचे वितरण २० मे २००५ रोजी कार्यान्वय करण्याच्या दृष्टिने करण्यात आले. एस आय डि बी आयने १५ बँकांसोबत एम ओ युचा कार्यान्वय केला (बँक ऑफ इंडिया, युको बँक, येस बँक, बँक ऑफ बरोडा, ओरियेंटल बँक ऑफ कॉमर्स, पंजाब नॅशनल बँक, देना बँक, आंध्र बँक, आय डि बी आय बँक, इंडियन ओवरसीज बँक, युनियन बँक ऑफ इंडिया, स्टेट बँक ऑफ इंडिया आणि फेडरल बँक) सद्यस्थितीतील एस आय डि बी आय शाखांना आंतर्भूत करीत असलेली एम एस एम ई समुहांची सूची **परिशिष्ठ २** मध्ये दिलेली आहे.

भाग - ३
देशांतर्गत वाणिज्य बँकांद्वारे (आरआरबी सोडून) प्राधान्य क्षेत्रात कर्ज देण्यासाठी उद्दिष्टे
१) देशांतर्गत वाणिज्य बँकासाठी कर्ज देण्यासाठी उद्दिष्टे.

१.१ प्राधान्य क्षेत्राला अधिक कर्ज दिले जाणे देशांतर्गत वाणिज्य बँकांकडून अपेक्षित आहे व त्यांनी खात्री करुन घ्यावी की, प्राधान्य क्षेत्राला दिलेल्या अग्रिम राशी (ह्यात लघु उद्योग क्षेत्र समाविष्ट आहे) ॲडजस्टेड नेट बँक क्रेडिटच्या (एएनबीसी) ४०% आणि किंवा ताळेबंदाबाहेरील कर्ज सममूल्य रकमेएवढ्या (ह्यापैकी अधिक असेल ते) असतील.

१.२ एमएसएमई क्षेत्राला द्यावयाचे कर्ज वाढविण्यासाठी प्राईमिनिस्टर टास्क फोर्स घोषित केलेल्या धोरणानुसार, दर वर्षी २०% किमान वाढ होण्यासाठी, आणि लघु उद्योग क्षेत्राला कर्ज देण्यासाठी दर वर्षी १०% बँका उद्दिष्ट ठरवू शकतात.

१.३ लघु उद्योग क्षेत्रामधील सर्व विभागांना कर्ज उपलब्ध होईल ह्याची खात्री करुन घेण्यासाठी बँकांनी पुढील बाबतीत खात्री करुन घ्यावी -

अ) लघु उद्योग क्षेत्राला दिलेल्या एकूण अग्रिम राशींच्या ४० % रक्कम, कारखाना व यंत्रसामग्री रु ५ लाखापर्यंत असलेल्या मायक्रो (निर्माण) उद्योगांना व रु २ लाखांपर्यंत यंत्रसामग्रीमध्ये गुंतवणुक करणाऱ्या मायक्रो (सेवा) उद्योगांना दिली जावी.
ब) लघु उद्योगांना दिल्या जाणाऱ्या एकूण अग्रिम राशींच्या २० टक्के रक्कम, रु ५ लाखां पेक्षा अधिक गुंतवणुक कारखाना व यंत्रसामग्रीमध्ये असलेल्या मायक्रो (निर्माण) उद्योगांना व साधनसामग्रीमध्ये रु २ लाख ते १० लाख पर्यंत गुंतवणुक करणाऱ्या मायक्रो (सेवा) उद्योगांना दिली जावी. (अशा रितीने लघु उद्योगांना दिल्या जाणाऱ्या अग्रिम राशींच्या ६०% रक्कम मायक्रो उद्योगांना दिली जावी.

क) बँकांना वर नमुद केल्याप्रमाणे ६०% लक्ष्य प्राप्तीचा सल्ला ६०% भाग सुक्ष्म संस्थांमार्फत पाय-यांमध्ये प्राप्त करण्यासाठी राखुन ठेवण्यात आला आहे, म्हणजे ५०% २०११ मध्ये, ५५% २०११-१२ मध्ये आणि ६० २०१२-१३ मध्ये.

३.२) विदेशी बँकांसाठी उद्दिष्ट

३.२.१ - विदेशी बँकांकडून प्राधान्य क्षेत्राला द्यावयाच्या कर्जांमध्ये वाढ करणे व त्याचबरोबर त्यांच्या ॲडजस्टेड नेट क्रेडिट (एएनबीसी) च्या ३२ टक्के किंवा ताळेबंदाबाहेरील एक्सपोझरच्या क्रेडिट इक्विव्हॅलंट रक्कम (ह्यापैकी अधिक असेल ती) प्राधन्य क्षेत्राला द्यावयाच्या (ह्यात लघु उद्योग क्षेत्र समाविष्ट आहे) अग्रिम राशींएवढी असल्याची खात्री करुन घेणे अपेक्षित आहे.

३.२.२ विदेशी बँकांद्वारे साध्य करावयाच्या ३२ टक्के ह्या सर्वंकष उद्दिष्टामध्ये, लघु उद्योगांना दिलेल्या अग्रिम राशी, एएनबीसीच्या १० टक्कयांपेक्षा, किंवा ताळेबंदाबाहेरील एक्सपोझरच्या क्रेडिट सममूल्य रकमेपेक्षा (ह्यापैकी अधिक असेल ती) कमी नसाव्यात.

३.२.३ एमएसएमई क्षेत्राला द्यावयाचे कर्ज वाढविण्यासाठी प्राईमिनिस्टर टास्क फोर्स घोषित केलेल्या धोरणानुसार, दर वर्षी २०%किमान वाढ होण्यासाठी, आणि लघु उद्योग क्षेत्राला कर्ज देण्यासाठी दर वर्षी १०% बँका उद्दिष्ट ठरवू शकतात.

लघु उद्योग क्षेत्राच्या सर्व विभागांना कर्ज उपलब्ध असल्याची खात्री करुन घेण्यासाठी बँकांनी पुढील गोष्टींची खात्री करुन घ्यावी.

अ) लघु उद्योग क्षेत्राला द्यावयाच्या एकूण अग्रिम राशींपैकी ४० टक्के अग्रिम राशी, कारखाना व यंत्रसामग्रीमधील गुंतवणुक रु ५ लाखपर्यंत असलेल्या मायक्रो (निर्माण) उद्योगांना व साधनसामग्रीमध्ये रु २ लाखपर्यंत गुंतवणुक असलेल्या मायक्रो (सेवा) उद्योगांना दिल्या जाव्यात.

लघु उद्योग क्षेत्राला द्यावयाच्या एकूण अग्रिम राशीपैकी रु २० टक्के रक्कम, कारखाने व यंत्रसामग्रीमध्ये रु ५ लाखांपर्यंत गुंतवणुक असलेल्या मायक्रो (निर्माण) उद्योगांना आणि साधनसामग्री मध्ये रु २ लाखांपेक्षा अधिक व रु १० लाखांपर्यंत गुंतवणुक असलेल्या मायक्रो (सेवा) उद्योगांना दिली जावी (अशा रितीने लघु उद्योगांना द्यावयाच्या अग्रिम राशींपैकी ६० टक्के रक्कम मायक्रो उद्योगांना दिली जावी)

क) बँकांना वर नमुद केल्याप्रमाणे ६०% लक्ष्य प्राप्तीचा सल्ला ६०% भाग सुक्ष्म संस्थांमार्फत पाय-यांमध्ये प्राप्त करण्यासाठी राखुन ठेवण्यात आला आहे, म्हणजे ५०% २०११ मध्ये, ५५% २०११-१२ मध्ये आणि ६० २०१२-१३ मध्ये.

३.३) प्राधन्य क्षेत्रामधील कर्जाच्या तुटीबाबत विदेशी बँकांनी एसआयडीबीआयमध्ये ठेवलेली ठेव

३.३.१ अटीनुसार प्राधन्य क्षेत्रातील उद्दिष्टे/पोट उद्दिष्टे ह्याबाबत द्यावयाच्या कर्जांमध्ये कमतरता/तूट असलेल्या विदेशी बँकांना, स्मॉल इंडस्ट्रीज डेव्हलपमेंट बँक ऑफ इंडियाद्वारा (सीडबी) स्थापन करावयाच्या, स्मॉल एंटरप्रायझेस डेवलपमेंट फंड ह्याला (एसईडीएफ) किंवा रिझर्व बँकेने विहित केलेल्या अन्य हेतूसाठी वर्गणी (कॉंट्रिब्युट) द्यावी लागेल.

३.३.२ — असे वाटप करण्यासाठी, अगदी मागील आर्थिक वर्षाच्या मार्च मधील, अहवाल पाठविण्याच्या शेवटच्या शुक्रवारी असलेली, प्राधान्य क्षेत्रातील कर्जाबाबतच्या कामगिरीचा स्तर विचारात घेतला जाईल (म्हणजे, वर्ष २०११-१२ मध्ये, एसआयडीबीआय किंवा इतर कोणत्याही वित्तीय सस्थांकडे निधींचे वाटप करण्यासाठी, मार्च २०११ मधील, अहवाल पाठविण्याच्या शेवटच्या शुक्रवारी साध्य केलेला, प्राधान्य क्षेत्रातील कर्जाबाबत साध्य केलेल्या कामगिरीच्या उद्दिष्टाचा/उप उद्दिष्टाचा स्तर विचारात घेतला जाईल).

३.३.३ एसईडीएफचा हिस्सा (कॉर्पस) भारतीय रिझर्व बँकेद्वारा दर एक वर्षानुसार ठरविला जाईल. ठेवींची मुदत तीन वर्षे किंवा रिझर्व बँकेने वेळोवेळी ठरविल्यानुसार असेल. ह्या हिश्शाचा ५० टक्के भाग, एएनबीसीच्या ३२ टक्के एवढे प्राधान्य क्षेत्राला कर्ज देण्याच्या उद्दिष्टातील तुटीची रक्कम किंवा ताळेबंदाबाहेरील एक्सपोझरच्या क्रेडिट सममूल्य रक्कम (ह्यापैकी अधिक असेल ते) ह्याबाबत प्रमाणानुसार विदेशी बँकांनी भरावयाची आहे. ह्या हिश्शाचे उर्वरित ५० टक्के, विदेशी बँकांकडून, लघु उद्योग क्षेत्र व निर्यात क्षेत्र ह्यांना कर्ज देण्यातील एएनबीसीची एकूण तूट अनुक्रमे १० टक्के असणाऱ्या किंवा ताळेबंदाबाहेरील एक्सपोझरच्या क्रेडिट सममूल्य रक्कम असणाऱ्या (ह्यापैकी अधिक असेल ती) प्रमाणानुसार भरावयाची आहे. तथापि विदेशी बँकांनी भरावयाची रक्कम, त्या विदेशी बँकांच्या प्राधान्य क्षेत्र कर्ज उद्दिष्ट/पोट-उद्दिष्ट ह्यामधील तुटीपेक्षा असणार नाही.

३.३.४ संबंधित विदेशी बँकांना, त्यांना निधी पाहिजे असेल तेव्हा, एसआयडीबीआय/रिझर्व बँकेने ठरविलेल्या संस्थेकडून, एक महिन्याची नोटिस देऊन बोलाविले जाईल.

३.३.५ विदेशी बँकांच्या अशा वर्गणी (काँट्रिब्युशन) वरील व्याजदर, ठेवींचा काल इत्यादि भारतीय रिझर्व बँकेकडून वेळोवेळी ठेरविले जातील.

३.४ निरनिराळ्या हेतूसाठी विनियात्मक ना हरकती/मंजुऱ्या देतेवेळी, प्राधान्य क्षेत्रातील उद्दिष्टे/पोट-उद्दिष्टे साध्य केली गेली आहेत काय हे विचारात घेतले जाईल.

एएनबीसी किंवा ताळेबंदाबाहेरील एक्सपोझर्सचे कर्जसममूल्य (रिझर्व बँकेच्या डिपार्टमेंट ऑफ बँकिंग ऑपरेशन्स अँड डेव्हलपमेंटने वेळोवेळी केलेल्या व्याख्येनुसार) काढताना, मागील वर्षीच्या ३१मार्च रोजी असलेल्या थकबाकीचा (आउटस्टँडिंग) संदर्भ घेण्यात येईल. ह्यासाठी, प्राधान्य क्षेत्र कर्जासाठी असलेला एएनबीसी काढण्यासाठी येणे असलेला (आऊटस्टँडिंग) एफसीएनआर (बी) आणि एनआरएनआर ठेवी वजा केल्या जाणार नाहीत. प्राधान्य क्षेत्र कर्जासाठी, एएनबीसी म्हणजे, एनबीसी अधिक एचटीएम वर्गात बँकांनी नॉन - एसएलआर बाँड्समध्ये केलेल्या गुंतवणुकी. एएनबीसी काढण्यासाठी, बँकांनी, भारत सरकारने उभ्या केलेल्या रिकॅपिटलायप्रेशन बाँड्समध्ये केलेल्या गुंतवणुकी विचारात घेतल्या जाणार नाहीत परिपत्रक क्र. आरपीसीडी. क्र. प्लान. बीसी. ८४/०४.०९.०१/२००६-०७ दि. एप्रिल ३०, २००७ च्या तारखेस बँकांनी, एचटीएम वर्गात नॉन - एसएलआर बाँड्समध्ये केलेल्या विद्यमान गुंतवणुकी, मार्च ३१, २०१० पर्यंत, एएनबीसी काढण्यासाठी विचारात घेतेल्या जाणार नाहीत. तथापि, एचटीएम वर्गातील नॉन -एसएलआर बाँड्समध्ये बँकांनी केलेल्या नव्या गुंतवणुकी ह्यासाठी हिशेबात घेतल्या जातील. प्राधान्य क्षेत्र कर्जाची उद्दिष्टे/पोट-उद्दिष्टे पूर्ण न केल्याने नाबार्ड/एसआयडीबीआयमध्ये ठेवलेल्या ठेवी, जरी ताळेबंदातील बाब १(६) - “इतर” मधील शेड्युल -८ “गुंतवणुकी” दर्शाविल्या असल्या तरी त्या, एचटीएम वर्गातील नॉन-एसएलआर बाँड्समध्ये केलेल्या गुंतवणुकी समजल्या जाणार नाहीत. ताळेबंदाबाहेरील एक्सपोझर्सचे कर्ज-सममूल्य काढण्यासाठी बँका करंट एक्सपोझर रीत वापरु शकतात. प्राधान्य क्षेत्र कर्ज उद्दिष्टे/पोट-उद्दिष्टे ह्यासाठी आंतरबँकीय एक्सपोझर्स विचारात घेतली जाणार नाहीत]

विभाग - ४
लघु उद्योग क्षेत्राला कर्ज देण्यासाठी सर्वसाधारण मार्गदर्शक तत्वे/सूचना

४.१) अर्जांची वासलत/निकाल
एमएसई एककांसाठी असलेल्या, रु २५०००च्या मर्यादेमधील सर्व अर्जांची वासलात/निकाल दोन आठवड्यांच्या आत व रु ५ लाखांपर्यंतच्या कर्ज अर्जांची वासलात ४ आठवड्यात लावण्यात यावी. मात्र ह्यासाठी, कर्जाचे सर्व अर्ज सर्व बाबतीत पूर्ण असावेत व त्यासोबत चेकलिस्ट जोडलेली असावी.

४.२) तारण (कोलॅटरल)
एमएसएमईच्या सर्व कर्जखात्यांसाठी, (निर्माण किंवा उत्पादन आणि सेवा देणे किंवा उपलब्ध करणे दोन्हीसाठी) तारण प्रतिभूती मिळविण्यासाठी सूट असलेली मर्यादा रु ५ लाख आहे. चांगली पूर्व कामगिरी आणि एमएसएमईची आर्थिक स्थितीच्या आधारावर बँका तारण प्रतिभूतीची सूट मिळविण्याची मर्यादा रु २५ लाखपर्यंत वाढवू शकतात. (सुयोग्य प्राधिकरणाच्या मंजुरीने) बँकांना पुनर्सूचना देण्यात आल्या होत्या की, त्यांनी, केव्हीआयसी च्या प्रधानमंत्री नोकरी निर्माण योजनेखाली अर्थ सहाय्य केल्या गेलेल्या एककांसह, एमएसई क्षेत्राला सर्व **नवीन** कर्जांसाठी तारण मुक्त अशी रु ५ लाखांपर्यंतची कर्जे द्यावीत.

४.३) संयुक्त योजना
एमएसएमई उद्योजकांना, कार्यकारी भांडवल व मुदत कर्ज एकाच खिडकीतून मिळण्यासाठी, रु १ कोटीची संयुक्त कर्ज मर्यादा बँकांद्वारे मंजुर केली जाऊ शकते.

४.४) विशेष एसएमई शाखा

प्रत्येक जिल्ह्यात किमान एक विशेष शाखा उघडण्यासाठी सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांना सांगण्यात आले आहे. ह्याशिवाय, ह्या क्षेत्राला अधिक चांगली सेवा मिळावी ह्यासाठी, बँकांना विशेष एसएमई शाखा उघडण्यास प्रोत्साहन देण्यासाठी, त्यांच्या अग्रिम राशींपैकी ६०% किंवा अधिक रक्कम एसएमई क्षेत्राला अग्रिम राशी देणाऱ्या सर्वसाधारण बँकिंग शाखांचे वर्गीकरण करण्यास बँकांना परवानगी देण्यात आली आहे.एसएमई क्षेत्राला अधिकतर कर्ज देण्यासाठी, भारत सरकारने घोषित केलेल्या धोरणानुसार, उद्योजकांना सुलभतेने बँक कर्ज मिळावे आणि त्याबाबत आवश्यक ज्ञान/कौशल्य बँकेच्या कर्मचाऱ्यांना मिळावे ह्यासाठी, सार्वजनिक क्षेत्रातील बँका, लघु उद्योगांचा विचार करुन नेमस्त पुंजात/केंद्रात विशेष अशा एसएमई शाखा उघडल्या जातील ह्याबात खात्री करुन घेतील. विद्यमान विशेष एसएसआय शाखांचे एसएमई शाखा असे पुनर्नामकरण केले जावे. त्यांच्या मूलभूत कार्यक्षमतेचा उपयोग, जरी एसएमई क्षेत्राला अर्थसहाय्य व इतर सेवा देण्यासाठी केला जात असला तरी त्यांना इतर क्षेत्रे/कर्जदार ह्यांना अर्थसहाय्य/इतर सेवा पुरविण्याबाबतची कार्यकारी लवचिकता प्राप्त होईल.

५) विलंबाने केलेले प्रदान

लघु उद्योगा व पूरक औद्योगिक उपक्रमांना विलंबाने प्रदान करण्यावरील व्याजाबाबतच्या ॲमेंडमेंट अधिनियम, १९९८ खाली, एमएसएमई एककांना विलंबाने प्रदान केले जाण्याबाबत दंडत्मक तरतुदी ठेवल्या गेल्या असून इतर बाबींबरोबर त्यात पुढील अटी समाविष्ट आहेतः

अ) विक्री करणारा व खरेदीदार ह्यामधील करारनामा १२० दिवसांच्या वर असणार नाही.

ब) १२० दिवसांपेक्षा अधिक नसलेल्या व संमत असलेल्या कालावधी पलिकडील कोणत्याही विलंबासाठी, खरेदीदाराने, एसबीआयच्या प्राईम लेंडिंग रेटच्या (पीएलआर) दीडपट दराने व्याज देणे. ह्याशिवाय, एसएसआयकडून केलेल्या खरेदी संधाने असलेल्या प्रदान-दायित्वासाठी, मोठ्या कर्जदारांना, सर्वंकष कार्यकारी भांडवल मर्यादांध्ये, पोटमर्यादा ठरविण्यास बँकांना सांगण्यात आले आहे.

मायक्रो, स्मॉल अँड मिडियम एंटरप्रायझेस डेव्हलपमेंट (एमएसएमईडी) अधिनियम, २००६ जारी झाल्यानंतर, लघु उद्योग व पूरक औद्योगिक उपक्रमांना, इंटरेस्ट ऑन डिलेड पेमेंट अधिनियम, १९९८ च्या तरतुदी खाली दिल्याप्रमाणे अधिक बळकट करण्यात आल्या आहेतः-

१) खरेदीदार व पुरवठेदार ह्यांच्यामधील लेखी करारानुसार मान्य असलेल्या तारखेस किंवा त्यापूर्वी खरेदीदार प्रदान न करु शकल्यास किंवा ठरलेल्या दिवसापूर्वी करार न झाला असल्यास. विक्रेता व खरेदीदार ह्यामधील करार ४५ दिवसांपेक्षा अधिक असणार नाही.

२) खरेदीदाराने पुरवठेदाराला ती रक्कम न दिल्यास, त्याने पुरवठेदाराला त्या ठरविलेल्या दिवसापासून किंवा ठरलेल्या तारखेपासून त्या रकमेवर, रिझर्व बँकेने अधिसूचित केलेल्या दराच्या तीनपट दराने चक्रवाढ व्याज द्यावे लागेल.

३) पुरवठेदाराने पुरविलेल्या कोणत्याही मालासाठी किंवा सेवेसाठी खरेदीदार वरील (२) मध्ये दिल्याप्रमाणे व्याज देईल.

(४) येणे असलेल्या कोणत्याही रकमेबाबत वाद निर्माण झाल्यास, संबंधित राज्याने स्थापन केलेल्या, मायक्रो व स्मॉल एंटरप्रायझेस फॅसिलीटेशन कौंसिलचा संदर्भ घेण्यात येईल.

पुढे बँकांना मोठ्या कजदारांच्या मार्फत एम एस एम ईकडुन केलेल्या खरेदीच्या संदर्भातील भरपाईच्या दायित्वांना विशेष स्वरुपामध्ये पूर्ण करण्यासाठी त्यांच्या उप-मर्यादांना एकंदरीत कार्यकारी भांडवलाच्या अंतर्गत निश्चित करण्याचा सल्ला दिला जातो.

४.६ आजारी लघु उद्योगांच्या पुनर्वसनासाठी मार्गदर्शक तत्वे (कोहली कार्यकारी गटाच्या शिफारशींवर आधारित)

केलेल्या व्याख्येनुसार, एखाद्या एककाचे कर्जखाते ६ महिन्यांपेक्षा अधिक काळ प्रमाणभूत मानकापेक्षा कमी स्तरावर असल्यास किंवा, मागील लेखा वर्षात त्या एककाची संचित रोकड हाती त्याच्या निव्वळ मूल्याच्या ५० % पर्यंत झाल्यामुळे निव्वळ मूल्याचा ऱ्हास झाल्यास व ते एकक किमान दोन वर्षे वाणिज्य उत्पादन करत असल्यास, त्या एककाला आजारी एकक समजले जाते. ह्या निकषामुळे बँकांना एककाचे आजारपण लवकर समजून येईल व त्याचे पुनरुज्जीवन करण्यासाठी सकारात्मक कृती करणे सुलभ होईल. मार्गदर्शक तत्वांनुसार ते एकक भावी सफलताक्षम एकक ठरविले जाण्याच्या तारखेपासून ६ महिन्यांच्या आत पुनर्वसनाच्या पॅकेजची अंमलबजावणी करण्याच्या काळात बँका/वित्तसंस्थांनी "होल्डिंग ऑपरेशन" करावे. त्यामुळे त्या आजारी उद्योगाच्या विक्री - उत्पन्नाच्या रकमा जमा केल्या जाईपर्यंत त्या एककाला कॅश क्रेडिट खात्यामधून निधी काढता येईल.

भावी सफलताक्षम आजारी एककांच्या पुनरुज्जीवनासाठी मदत व सवलती देण्यासाठी स्थूलमानाने असलेले निकष पुढील प्रमाणे -

१) कार्यकारी भांडवलावरील व्याज	-	अस्तित्वात असलेल्या स्थिर/प्राईम लेंडिंग रेट पेक्षा १.५ % कमी व्याज, लागु असेल तेथे
२) निधियुक्त व्याज मुदत कर्ज	-	व्याजरहित
३) कार्यकारी भांडवल मुदत कर्ज	-	अस्तित्वात असलेल्या स्थिर/प्राईम लेंडिंग रेट पेक्षा १.५ % कमी व्याज, लागु असेल तेथे
४) मुदत कर्ज	-	द्यावयाच्या व्याजामधील सवलती डॉक्युमेंट दरापेक्षा २% पेक्षा अधिक नसाव्यात (छोट्या/अकेंद्रीकृत क्षेत्राच्या बाबतीत ३% पेक्षा अधिक नसाव्यात)
५)कॉंटिंजन्सी कर्ज सहाय्य	-	कार्यकारी भांडवल सहाय्यासाठी असलेला सवलतीचा दर

कोहली समितीच्या शिफारशींची अंमलबजावणी करण्यास सांगण्याबाबत सर्व वाणिज्य बँकांना परिपत्रक क्र. आरपीसीडी क्र. पीएलएनएफएस.बीसी.५७/०६.०४.०१/२००१-०२ दि. जानेवारी १६, २००२ पाठविण्यात आले होते.

४.७) राज्यस्तरीय आंतर संस्थात्मक समिती

आजारी असलेल्या मायक्रो व लघु उद्योगांच्या पुनर्वसनाबाबत समन्वयाचे प्रश्न सोडविण्यासाठी सर्व राज्यांमध्ये राज्यस्तरीय आंतरसंस्थात्मक समिती (एसएलआयआयसी) स्थापन करण्यात आल्या आहेत. ह्या समित्यांच्या सभा आरबीआयच्या प्रादेशिक कार्यालयांकडून घेतल्या जातात व संबंधित राज्य सरकारच्या उद्योग विभागाचे सचित त्यांचे अध्यक्ष असतात. राज्य सरकारचे अधिकारी रसेच राज्य स्तरीय संस्था आणि दुसरीकडे मुदत कर्जे देणाऱ्या संस्था व बँका या दरम्यान समन्वय साधाण्यासाठी त्यामुळे एक उपयुक्त असा मंच उपलब्ध होतो. ही संस्था, एसएफसींनी मुदत कर्जे दिलेल्या एककांना वेळेवर कार्यकारी भांडवल उपलब्ध करणे, राज्य सरकारच्या मार्जिन मनी योजना, ह्यावर देखरेख ठेवते आणि बँकांनी दिलेल्या माहितीच्या आधारावर उद्योगक्षेत्राचे प्रश्न तसेच एमएसई क्षेत्रातील आजारपण ह्यावरील सर्वसाधारण प्रश्नांचे पुनरावलोकन करते. दर तिमाहीत होणाऱ्या, एसएलआयआयसीच्या सभेला, इतरांसह, स्थानीय राज्य स्तरावरील एमएसई संघांच्या प्रतिनिधींही आमंत्रित केले जातात. एसएलआयआयसीची पोट-समिती वैय्यक्तिक रितीने आजारी एमएसईंच्या प्रश्नांमध्ये लक्ष घालते आणि तिच्या शिफारशीं एसएलआयआयसीच्य मंचाकडे विचारार्थ पाठविते.

४.८) एमएसएमईंवरील अधिकारप्राप्त समिती,

भारतीय रिझर्व बँकेच्या प्रादेशिक कार्यालयांमध्ये केंद्रीय अर्थमंत्र्यांनी केलेल्या घोषणेचा एक भाग म्हणून, प्रादेशिक संचालकांच्यां अध्यक्षपदाखाली एमएसएमईंवरील अधिकारप्राप्त समिती तयार करण्यात आली असून त्यात पुढील अधिकाऱ्यांच्या समावेश आहे. - एसएलबीसी कनवेनरचे प्रतिनिधी, त्या राज्यामधील एमएसएमईंना वित्तपुरवठा

करण्यात अधिकतर भाग असणाऱ्या दोन बँकांमधील अधिकारी, एसआयडीबीआयच्या प्रादेशिक कार्यालयाचे प्रतिनिधी, त्या राज्यसरकारचे उद्योग संचालक किंवा, त्या राज्यामधील एमएसएमई/एसएसआय संघामधील दोन वरिष्ठ प्रतिनिधी आणि एसएफसी/एसआयडीसीमधील एक वरिष्ठ दर्जाचा अधिकारी. ही समिती नियतकालिकतेने सभा घेऊन त्यात एमएसएमईला केला जाणाऱ्या वित्तपुरवठ्या बाबतच्या प्रगतीचे तसेच आजारी असलेल्या मध्यम एककांच्या पुनर्वसनाचेही पुनरावलोकन करील. त्या क्षेत्राला सुरळितपणे वित्तपुरवठा व्हावा ह्याची खात्री करुन घेण्यासाठी त्यातील अडचणीदूर करण्यासाठी, ती, इतर बँका/वित्तसंस्था व राज्यसरकार ह्यांच्याशी समन्वय साधेल. ह्या समित्या, पुंज/जिल्हा स्तरावर अशाच समित्यांची गरज आहे काय हे देखील ठरवू शकतात.

४.९) एसएमईसाठी कर्ज पुनर्रचना यंत्रणा

१) लघु व मध्यम उद्योगांना अधिकतर कर्ज उपलब्ध करुन देण्याबाबत माननीय वित्त मंत्र्यांनी केलेल्या घोषणेचा एक भाग म्हणून, रिझर्व बँकेच्या डिपार्टमेंट ऑफ बँकिंग ऑपरेशन्स अँड डेव्हलपमेंट द्वारा, एसएमई क्षेत्रातील उद्योगांसाठी एक कर्ज पुनर्रचना यंत्रणा तयार करण्यात आली असून ती, परिपत्रक डीबीओडी.बीपी.बीसी. क्र. ३४/२१.०४.१३२/२००५-०६ दि. सप्टेंबर ८,२००५ अन्वये सर्व वाणिज्य बँकांना कळविण्यात आली आहे. पात्र असलेल्या सर्व लघु व मध्यम उद्योगांच्या कर्जांची पुनर्रचना करण्याची खात्री करुन घेण्यासाठी ही सविस्तर मार्गदर्शक तत्वे देण्यात आली आहे. सफलताक्षम असलेल्या/होऊ शकणाऱ्या पुढील संस्थांना ही मार्गदर्शक तत्वे लागु होऊ शकतातः-

अ) बँकांना द्यावयाच्या थकबाकीचा विचार न करता कॉर्पोरेट नसलेले सर्व एसएमई

ब) बँकेला द्यावयाच्या थकबाकीचा विचार न करताही, केवळ एकाच बँकेकडून सुविधा घेण्याऱ्या सर्व कॉर्पोरेट एसएमई

क) बहुविध/बहुबँकीय व्यवस्थेखाली, निधीयुक्त असलेली किंवा निधियुक्त नसलेली रु १० कोटींपर्यंत थकबाकी असलेले सर्व कॉर्पोरेट एसएमई

ड) जाणीवपूर्वक कसुरी, फसवणुक व खोटेपणा असणारी खाती, ह्या मार्गदर्शक तत्वांखाली, कर्ज-पुनर्रचनेसाठी पात्र असणार नाहीत.

ई) बँकांनी "लॉस ॲसेट्स" म्हणून वर्गीकृत केलेली खाती, पुनर्रचनेसाठी पात्र असणार नाहीत.

एसएमईसह, निधीयुक्त असलेल्या किंवा निधीयुक्त नसलेल्या व रु १० कोटी त्यावरील थकबाकी असलेल्या सर्व कॉर्पोरेट्ससाठी, डिपार्टमेंट ऑफ बँकिंग ऑपरेशन्स अँड डेव्हलपमेंट ह्यांनी, परिपत्रक डीबीओडी. क्र. बीपी.बीसी. ४५/२१.०४.१३२/२००५-०६ दि. नोव्हेंबर १०, २००५ अन्वये कॉर्पोरेट कर्ज पुनर्रचना यंत्रणा ह्यावरील वेगळी मार्गदर्शक तत्वे दिली आहेत.

एम एस एम ई दायित्वाच्या पुर्ननवीकरणावरील बँकांच्या प्रुडेंशियल मार्गदर्शकांची निर्मिती करण्यात आली आणि बँकिंग कार्यवाही आणि विकास विभागाच्या पत्रक क्रमांक डि बी ओ डी क्र. बी पी .बीसी क्र. ३७/२१.०४.४१३२/२००८-०९ दिनांक २७ऑगस्ट २००८ मध्ये देण्यात आली आहे.

२) आजारी एमएसईंचे पुनर्वसनावरील कार्यकारी गटाच्या (अध्यक्ष - डॉ. के.सी. चक्रवर्ती) शिफारशींचा विचार करुन, आमचे परिपत्रक संदर्भ. आरपीसीडी. एसएमई अँड एनएफएस.बीसी. क्र. १०२/०६.०४.०१/२००८-०९ दि. मे ४, २००९ अन्वये सर्व वाणिज्य बँकांना पुढील गोष्टी करण्याबाबत सांगण्यात आले होते-

अ) त्यांच्या संचालक मंडळाच्या मंजुरीने, एमएसई क्षेत्रासाठी पुढील बाबतीमधील कर्ज धोरणे ठरवावीत - कर्ज - सुविधांचा विस्तार, सफलक्षम होऊ शकतील अशा आजारी एककांच्या/उद्योगांच्या पुनर्वसनासाठी/पुनर्रचनेसाठी असलेली धोरणे, कार्यकारी नसलेल्या कर्जांची वसुली करण्यासाठी पूर्वग्रहविरहित अशी एकदाच/एकाच वेळी करावयाच्या तडजोडीबाबत योजना.

ब) एमएसई क्षेत्राला पुरेसे कर्ज वेळेवर मिळण्याबाबत असलेल्या शिफारशींची अंमलबजावणी.

३)बँकांना सांगण्यात आले आहे की त्यांनी राबविलेल्या वन टाईम सेटलमेंट योजनेला, त्यांच्या वेबसाईटवर प्रदर्शित करुन व प्रसारांच्या इतर साधनांमधून भरपूर प्रसिद्धी द्यावी. त्यांनी कर्जदारांना अर्ज सादर करण्यासाठी पुरेसा वेळ द्यावा आणि ह्या योजनेचे लाभ पात्र असलेल्या कर्जदारांना देण्यासाठी थकबाकीचे प्रदान करावे.

१०) क्लस्टर ॲप्रोच (पुंज - दृष्टिकोन)

१) लघु उद्योग क्षेत्राच्या विकासावर लक्ष केंत्रित करण्यासाठी भारत सरकारच्या, मायक्रो, लघु व मध्यम उद्योग मंत्रालयाने ६० पुंज निश्चित केले आहेत. सर्व एनएलबीसी कनवेनर बँकांना सांगण्यात आले आहे की त्यांनी वार्षिक कर्ज योजनांमध्ये, मायक्रो, लघु व मध्यम उद्योग मंत्रालयाने निश्चित केलेल्या पुंजांमधील कर्जांची गरज समाविष्ट करावी.

गांगुली समितीच्या शिफारशींनुसार, बँकांना सांगण्यात आले आहे की, ४-सी दृष्टिकोन, म्हणजे, ग्राहक हा केंद्रबिंदु समजणे, खर्चावर नियंत्रण, क्रॉस सेल, व कंटेन रिस्क, डोळ्यासमोर ठेवून, एमएसई क्षेत्राच्या निरनिराळ्या गरजा पुरविण्यासाठी बँक सेवा द्याव्यात. कर्ज देतेवेळी पुंज - आधारित दृष्टिकोन ठेवणे अधिक लाभदायक ठरेलः-

अ) व्यवस्थित व चांगली ओळख/माहिती असलेल्या गटांशी व्यवहार करताना

ब) जोखीम मूल्यमापन करण्यासाठी सुयोग्य माहितीची उपलब्धता

क) कर्ज देणाऱ्या संस्थाद्वारे देखरेख.

पुंज निश्चित करताना ते पुढील घटकांच्या आधारावर ठरविले जावेत - व्यापाराचे रेकॉर्ड (पूर्वे निहास). स्पर्धाक्षमता व विकासाची शक्यता आणि/किंवा इतर पुंजसंबंधित माहिती.

२) २००७-०८ सालच्या वार्षिक धोरण निवेदनाच्या परिच्छेद १५७ मध्ये गव्हर्नरांनी केलेल्या घोषणेनुसार, सर्व एसएलबीसी बँकांना, पत्र आरपीसीडी. पीएलएनएफएस. क्र. १०४१६/०६.०२.३१/२००६-०७ दि. मे ८, २००७ अन्वये सांगण्यात आले आहे की, त्यांनी ह्या देशाच्या निरनिराळ्या २१ राज्यात पसरलेल्या व युनायटेड नेशन्स इंडस्ट्रियल डेवलपमेंट ऑर्गनायझेशन (युनिडो) ने निश्चित केलेल्या एमएसई क्षेत्रातील, विशेषतः ३८८ पुंजांना कर्ज देण्यासाठी त्यांच्या संस्थात्मक व्यवस्थांचे पुनरावलोकन करावे. युनिडोने निश्चित केलेल्या एसएमई पुंजांची यादी **जोडपत्र ३** मध्ये दिली आहे.

३) मायक्रो, लघु व मध्यम उद्योग मंत्रालयाने, परिपत्रक उद्योगांच्या पुनर्निर्माण निधीची योजनां (एसएफयुआरटीआय) तसेच मायक्रो व लघु उद्योग पुंज विकास कार्यक्रमाखाली (एमएसई-सीडीपी) असलेल्या १२१ अल्पसंख्यांक अधिकतर असलेल्या जिल्ह्यांमध्ये असलेल्या पुंजांची यादी मंजुर केली आहे. त्यानुसार, देशामधील, अधिकतर अल्पसंख्याक असलेल्या अल्पसंख्याक जमातींमधील मायक्रो व लघु उद्योजकांच्या मान्यताप्राप्त पुंजांना देण्याच्या कर्ज प्रवाहात सुधारणाचे सुयोग्य उपाय करण्यात आले आहेत.

४) पंतप्रधानांच्या एम एस एम ईवरील कार्य बलाच्या शिफारशींच्या स्वरुपात बँकेने अधिकाधिक एम एस सी कडे केंद्रित असलेल्या शाखांची विविध एम एस ई समुहांमध्ये निर्मिती केली पाहिजे, जी एम एस ई साठी सल्लागार केंद्रे म्हणुन देखील कार्य करतील. जिल्ह्यातील प्रत्येक अग्रणी बँक किमान एका एम एस ई समुहाला ग्रहण करु शकते.

४.११) भारत सरकारच्या मायक्रो, लघु व मध्यम उद्योग मंत्रालयाने, पुढील अटींवर, मायक्रो, लघु व मध्यम उद्योगांच्या योजना १० ते योजना ११ (२००७-१२) च्या तंत्रज्ञान अद्यावतीकरणासाठी क्रेडिट लिंक्ड् कॅपिटल सबसिडी योजना (सीएलएसएस) सुरु ठेवण्यासाठी त्यांची मंजुरी दिली आहे --

१) ह्या योजनेखालील कर्जावरील मर्यादा रु १ कोटी असेल

२) वरील १ मधील कर्जाबाबत, मायक्रो व लघु उद्योगांच्या सर्व एककांसाठी सबसिडीचा दर १५ % असेल.

३) परवानगीप्राप्त सबसिडी काढतांना, लाभार्थी एककाला दिलेले मुदत कर्ज विचारात घेण्याऐवजी, कारखाना व यंत्रसामग्रीच्या खरेदीच्या किंमतीचा संदर्भ घेतला जाईल.
४) एसआयडीबी आय व नाबार्ड हे ह्या योजनेची अंमलबजावणी करणारे प्रतिनिधी असणे सुरुच राहील.

४.१२) एमएसई क्षेत्राला द्यावयाच्या कर्जप्रवाहावरील समित्या
४.१२.१ एसेसआयना कर्ज देण्याबाबत उच्चस्तर समितीचा (कपुर समिती) अहवाल

लघु उद्योग क्षेत्राबाबत कर्ज वाटपाची प्रणाली सुधारण्यासाठी व कर्जाबाबतच्या कार्यरीतींचे सुलभीकरण करण्यास उपाय सुचविण्यासाठी, भारतीय रिझर्व बँकेने श्री एस. एल. कपुर (आयएएस,रिटायर्ड) भूतपूर्व सचिव, उद्योगा मंत्रालय, भारत सरकार ह्यांची एक सदस्य उच्च स्तर समिती नेमली होती. एसएसआय क्षेत्राला अर्थसहाय्य करण्यासंबंधाने ह्या समितीने निरनिराळ्या बाबतीत १२६ शिफारशी केल्या होत्या. ह्या शिफारशींची आरबीआयने तपासणी केल्यानंतर त्यातील ८८ शिफारशी स्वीकारण्याचे ठरविण्यात आले. त्यातील मुख्य शिफारशी पुढीलप्रमाणे आहेतः-

१) तात्पुरत्या मर्यादा मंजुर करण्यासाठी ब्रँच मॅनेजरांना अधिक अधिकार देणे
२) अर्जाचे फॉर्म्स सोपे करणे
३) कर्ज - आवश्यकतांचे मूल्यामापन करण्यासाठी निर्णय धेण्यासाठी स्वतःचेच मापदंड ठरविण्याचे स्वातंत्र्य बँकांना देणे
४) अधिकतर खास एसएसआय शाखा उघडणे
५) संयुक्त कर्जांची मर्यादा रु ५ लाखांपर्यंत वाढविणे (आता रु १ कोटींपर्यंत वाढविली आहे)
६) वसुलीकरणाची यंत्रणा बळकट करणे
७) मागासलेल्या वर्गांकडे बँकांनी अधिक लक्ष देण्याची आवश्यकता
८) छोट्या प्रकल्पांचे मूल्यमापन करण्यासाठी ब्रँच मॅनेजर्सना प्रशिक्षण देण्यासाठी खास कार्यक्रम
९) ग्राहक तक्रारींसंबंधीची यंत्रणा बँकांनी अधिक पारदर्शक करावी आणि तक्रारी हाताळणे व देखरेखीबाबतच्या कार्यरीती सुलभ करणे.
कपुर समितीच्या शिफारशींची अंमलबजावणी करण्यासाठी सर्व अनुसूचित वाणिज्य बँकांना परिपत्रक आरपीसीडी क्र. पीएलएनएफएस.बीसी २२/०६.०२.३१/९८-९९ दि. ऑगस्ट २८, १९९८ अन्वये कळविण्यात आले आहे.

४.१२.२ लघु उद्योग क्षेत्राला पुरेसे संस्थात्मक कर्ज देण्याबाबत व संबंधित बाबी तपासून पाहण्यासाठी असलेल्या समितीचा अहवाल (नायक समिती)

डिसेंबर १९९१ मध्ये भारतीय रिझर्व बँकेने ही समिती तेव्हाचे डेप्युटी गव्हर्नर श्री.पी.आर. नायक ह्यांच्या अध्यक्षतेखाली, अर्थसहाय्य मिळविण्यात लघु उद्योगांना असलेल्या प्रश्नांची तपासणी करण्यासाठी स्थापन केली होती. ह्या समितीने तिचा अहवाल १९९२ मध्ये सादर केला. ह्या समितीच्या सर्व शिफारशी स्वीकारल्या गेल्या आणि बँकांना इतर बाबींसह पुढीलप्रमाणे सांगण्यात आले-

१) लघु उद्योगाच्या कर्ज गरजा पूर्ण करताना अनुक्रमे, ग्रामोद्योग, छोटे उद्योग व अन्य लघु एकके ह्यांना त्या अनुक्रमानुसार प्राधान्य देण्यात यावे.

२) वैय्यक्तिक बाबतीत कर्जमर्यादा रु २ कोटींपर्यंत (आता रु ५ कोटींपर्यंत वाढविण्यात आली आहे) असलेल्या लघु उद्योगांबाबत, त्यांच्या अंदाजे काढलेल्या वार्षिक उलाढालीच्या किमान २०% आधारावर, त्यांना कार्यकारी भांडवल मर्यादा देण्यात यावी.

३) लघु उद्योग क्षेत्राच्या रास्त आवश्यकता पूर्ण केल्या जाण्याची खात्री करुन घेण्यासाठी “बॉटम अप” धर्तीवर वार्षिक कर्ज अंदाजपत्रक तयार करण्यात यावे.

४) लघु उद्योग क्षेत्राच्या आर्थिक गरजा पूर्ण करण्यासाठी सर्व जिल्ह्यांना एसआयडीबीआयची “एकच खिडकी योजना” लागु करण्यात यावी.

५) कर्ज मंजुरी व वाटप करण्यात कोणताही विलंब होणार नाही ह्याची खात्री करुन घेण्यात यावी. एखाद्या कर्ज प्रस्तावाबाबत फेटाळणे/कर्ज मर्यादा कमी करण्याबाबत वरिष्ठ अधिकाऱ्यांचा संदर्भ घेण्यात यावा.

६) कर्ज मंजुर करण्यासाठी, जशास तसे म्हणून सक्तीच्या ठेवीसाठी आग्रह धरला जाऊ नये.

७) खास एसएसआय शाखा उघडाव्यात किंवा बऱ्याच मोठ्या प्रमाणावर लघु उद्योग कर्ज खाती असलेल्या शाखंचे वरील खास शाखांमध्ये परिवर्तन केले जावे.

८) आजारी लघु उद्योग एकके ओळखून त्यांना पुनरुज्जीवन कार्यक्रम लागु करण्याची कारवाई तातडीने करावी.

९) एसएसआय कर्जदारांसाठी कर्जाचे अर्ज प्रमाणभूत करावेत, आणि

१०) अशा खास शाखांमधील कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण देऊन त्यांच्या दृष्टिकोनात बदल घडवून आणावा.

नायक समितीच्या शिफारशींची अंमलबजावणी करण्याबाबत सर्व अनुसूचित वाणिज्य बँकांना, आरपीसीडी. पीएलएनएफएस/बीसी. क्र. ६१/०६.०२६२/२०००-०१ दि. मार्च २, २००१ द्वारे परिपत्रक पाठविण्यात आले होते.

४.१२.३ एसएसआय क्षेत्राला होणाऱ्या कर्जप्रवाहावरील कार्यकारी गटाचा अहवाल (गांगुली समिती)

भारतीय रिझर्व बँकेच्या गव्हर्नरांनी, २००३-२००४ च्या नाणेविषयक व कर्ज धोरणाच्या मध्य-मुदत पुनरावलोकनात घोषणा केल्यानुसार, डॉ. ए. एस. गांगुली ह्यांच्या अध्यक्षतेखाली “एसएसआय क्षेत्राला कर्ज - प्रवाह ह्यावरील कार्यकारी गट” स्थापन करण्यात आला.

एसएसआय क्षेत्राला अर्थसहाय्य करण्यासंबंधीच्या विविध क्षेत्रांचा विचार करत ह्या समितीने ३१ शिफारशी केल्या होत्या. आरबीआय व बँका ह्यासाठी असलेल्या शिफारशींची तपासणी करुन, आरबीआयने आतापर्यंत ८ शिफारशी स्वीकारल्या असून त्या, परिपत्रक आरपीसीडी. पीएलएनएफएस.बीसी. २८/०६.०२.३१(डबल्यु जी)/२००४-०५ दि. सप्टेंबर ४, २००४ अन्वये अंमलबजावणी करण्यासाठी बँकांकडे पाठविल्या होत्या. त्या शिफारशी पुढीलप्रमाणे आहेत.

१) एमएसएमई क्षेत्राला अर्थसहाय्य करण्यासाठी पुंज-आधारित दृष्टिकोन अंगिकारणे

२) लघु व छोट्या उद्योगांना व वैय्यक्तिक उद्योगांना सेवा देणाऱ्या लीड बँकांनी विशिष्ट प्रकलपांना प्रायोजित करणे तसेच एनजीओंच्या यशस्वी नमुन्यांना मोठी प्रसिध्दी देणे.

३) डोंगराळ भाग व सततचे पूर ह्यामुळे वाहतुकीत अडथळे येत असणाऱ्या प्रदेशातील एसएसआयना, ईशान्य प्रदेशात कार्यरत असलेल्या बँकांद्वारे त्या एसएसआयना अधिकतर कार्यकारी भांडवल मर्यादा मंजुर केली जाणे.

४) ग्रामीण उद्योगांना प्रोत्साहन देण्यासाठी बँकांद्वारे नबनवीन साधने शोधून, ग्रामीण कारागीर, ग्रामीण उद्योग व ग्रामीण उद्योग व ग्रामीण उद्योजक ह्यांना दिला जाणारा कर्ज प्रवाह सिधारणे. आणि -

५) प्राधान्य क्षेत्राला कर्ज देण्यामध्ये तूट आल्याने विदेशी बँकांनी एसआयडीबीआयमध्ये ठेवलेल्या ठेवींची मुदत व व्याजदर ह्यांचे पुनरावलोकन करणे.

४.१३.१) लघु व मध्यम उद्योगांना अधिकतर कर्ज देण्याबाबत धोरण - ऑगस्ट १०, २००५ रोजी केंद्रीय अर्थमंत्र्यांनी केलेली घोषणा

भारत सरकारच्या माननीय अर्थमंत्र्यांनी, ऑगस्ट १०, २००५ रोजी, लघु व मध्यम उद्योगांना अधिकतर कर्ज देण्याबाबत एक धोरणा - पैकेज घोषित केले होते. त्यातील काही प्रमुख बाबी पुढीलप्रमाणे आहेत -

- लघु व मध्यम उद्योगांची (एमएसई) व्याख्या
- एसएमई क्षेत्राला अर्थसहाय्य करण्याबाबत बँकांनी स्वतः ठरविलेली उद्दिष्टे
- एसएमई क्षेत्राला दिलेल्या कर्जांच्या खर्चाची पुनर्मांडणी करण्यासाठी उपाय
- नेहमी दिले जाणाऱ्या कर्जाची व्याप्ती एसएमई क्षेत्रापर्यंत वाढविण्यासाठी उपाय
- एसएमई क्षेत्राला अर्थसहाय्य करण्यासाठी पुंज- आधारित दृष्टिकोन
- रिझर्व बँकेच्या प्रादेशिक कार्यालयांमध्ये, एसएमईसाठी अधिकारयुक्त समित्यांची स्थापना
- उद्योगाच्या क्रेडिट रेटिंगशी, कर्जाचा खर्च जोडून केलेल्या पारदर्शक रेटिंग प्रणालीचा अंगिकार करुन, एसएमई क्षेत्राला द्यावयाच्या कर्जांच्या खर्चाची पुनर्मांडणी करण्यासाठी उपाय.
- बँकांचा व्यावहार-खर्च कमी करण्यासाठी, क्रेडिट अॅप्रेजल अँड रेटिंग टूल (सीएआरटी), रिस्क अॅसेसमेंट मॉडेल (आरएएम) आणि एसएमई - प्रस्तावाच्या जोखीम मूल्यांकनासाठी रेटिंग मॉडेल ह्यांचा लाभ घेण्याबाबत बँकांनी विचार करावा.
- राष्ट्रीय लघु उद्योग निगमद्वारा सुरु करण्यात आलेल्या क्रेडिट रेटिंग स्कीमखाली, नावाजलेल्या क्रेडिट रेटिंग एजन्सीज् मार्फत, एमएसई एककांचे रेटिंग काढण्याबाबत बँकांनी विचार करावा.
- बँकांच्या संचालक मंडळांनी तयार केलेली धोरणात्मक मार्गदर्शक तत्वे, व रिझर्व बँकेने दिलेल्या सूचना/मार्गदर्शक तत्वे ह्यांना त्या-त्या बँकांच्या तसेच एसआयडीबीआयच्या वेबसाईटवर टाकून व बँक शाखांमध्येही प्रदर्शित करुन त्यांच्या अधिक प्रसार करणे व त्या सुलभतेने मिळविता येणे.

४.१३.२) ह्या धोरणाच्या घोषणेनंतर सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांना दिलेल्या मुख्य सूचना

केंद्रीय अर्थमंत्र्यांनी घोषित केलेल्या धोरणाच्या आधारे, रिझर्व बँकेने सार्वजनिक क्षेत्रातील सर्व बँकांना दिलेल्या मुख्य सूचनां पैकी काही सूचना पुढीलप्रमाणे आहेत -

- एसएमईंना दिलेल्या कर्जामध्ये दरवर्षी किमान २० % वाढ मिळविण्याच्या उद्देशने, एसएमईंने अर्थसहाय्य करण्याबाबत त्यांची स्वतःची उद्दिष्टे ठरविण्यासाठी सार्वजनिक बँकांना सांगण्यात आले होते. २००४-०५ मधील रु ६७,६०० कोटींपासून, २००९-१० पर्यंत (म्हणजे ५ वर्षांच्या काळात) रु १३५,२०० कोटींपर्यंत, एसएमई क्षेत्राला दुप्पट कर्ज दिले जावे हे उद्दिष्ट आहे.
- उद्योगाच्या क्रेडिट रेटिंगशी कर्जाच्या खर्चाची जोडणी करुन पारदर्शक अशा रेटिंग प्रणालीचे अनुसरण करण्यास सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांना सांगण्यात आले होते.
- त्यांच्या अर्ध-नागरी/नागरी शाखांनी, दर वर्षी, सरासरी ५ नव्या लघु/मध्यम उद्योगांना कर्ज संरक्षण देण्यासाठीम प्रादेशिक ग्रामीण बँकांसह सर्व बँकांना सांगण्यात आले होते.
- उद्योजकांना बँकेचे कर्ज सुलभतेने मिळावे ह्यासाठी, लघु उद्योग अधिकतर असलेल्या, मान्यताप्राप्त पुंज/केंद्रांमध्ये खास एसएमई शाखा उघडाव्यात. (ह्याबाबत रिझर्व बँकेने दिलेली परिपत्रके - आरपीसीडी.पीएलएनएफएस.बीसी.क्र. ३१/०६.०२.३१/२००५-०६ दि. ऑगस्ट १९, २००५ आणि आरपीसीडी.पीएलएनएफएस बीसी.क्र. ३५/०५.०२.३१/२००५-०६ दिनांक ऑगस्ट २५, २००५)

४.१४) बँकिंग कोड्स अँड स्टँडर्ड बोर्ड ऑफ इंडिया (बीसीएसआय)

बँकिंग कोड्स अँड स्टँडर्ड बोर्ड ऑफ इंडिया (बीसीएसआय) मायक्रो व लघु उद्योगांप्रति असलेल्या बँकांच्या दायित्वाची संहिता तयार केली आहे. ही संहिता ऐच्छिक आहे. आणि त्यात, मायक्रो, लघु व मध्यम उद्योग विकास (एमएसएमईडी) अधिनियम, २००६ मध्ये व्याख्या केलेल्या, मायक्रो व लघु उद्योगांशी (एमएसई) बँक व्यवहार करताना बँकांनी पाळावयाचे किमान मापदंड ठरविले आहेत. त्यामुळे एमएसईंना संरक्षण मिळते आणि दैनंदिन व्यवहार व आर्थिक अडचणींचे वेळी बँकांनी एमएसईशी कसा व्यवहार ठेवावा हे स्पष्ट केले आहे.

ही संहिता, भारतीय रिझर्व बँकेने दिलेल्या विनियमक किंवा पर्यवेक्षकीय सूचनांच्या ऐवजी दिलेली नाही आणि त्यामुळे रिझर्व बँकेने वेळोवेळी दिलेल्या सूचना/निदेश ह्यांचे अनुपालन बँकांनी करत रहावे.

४.१४.१ बीसीएसबीआय कोडचे उद्दिष्ट

ही संहिता पुढील कारणांसाठी तयार करण्यात आली आहेः-
अ) कार्यक्षम अशा बँकिंग सेवा सुलभतेने मिळाव्यात ह्यासाठी एमएसई क्षेत्राला एक सकारात्मक प्रोत्साहन देणे
ब) एमएसई व्यवहार करताना किमान मापदंड ठेवून चांगल्या व चोख बँकिंग कार्यरीतींना प्रोत्साहन देणे.
क) दिल्या जाणाऱ्या सेवांबाबत अधिक चांगली जाणीव होण्यासाठी पारदर्शकता वाढवणे
ड) कार्यक्षम देवाण - घेवाणीमधून व्यवहारांची जाणीव सुधारणे.
ई) उच्चतर व्यावहारिक मापदंड साध्य करण्यासाठी, स्पर्धेमधून मार्केट फोर्सेसना प्रोत्साहन देणे
फ) एमएसई व बँका ह्यांच्या मध्ये चांगले व सौहार्दपूर्ण संबंध निर्माण करणे व त्यांच्या बँक गरजांसाठी त्यांना वेळेवर व जलद प्रतिसाद मिळण्याची खात्री देणे
ग) बँकिंग प्रणालीवरील विश्वास वाढवणे
(ह्या संहितेचा संपूर्ण मजकूर बीसीएसबीआयच्या **(ww.bcsbi.org.in)** वर उपलब्ध आहे)

४.१५ पंतप्रधानांचे अतिसुक्ष्म, लघु आणि मध्यम संस्थांवरचे कार्य बल सुक्ष्म, लघु आणि मध्यम आकाराच्या संस्थांच्या (एम एस एम ईजच्या) अनेक समस्या उच्च प्रतिच्या कार्यबलाची स्थापना भारत सरकारकडुन करण्यात आली (अध्यक्षः टि के ए नायर) कार्य बलाने काही उपाय योजनांची शिफारस केली आहे, जे एम एस एम ईच्या कार्यांवर उदा. क्रेडिट, विपणन, श्रमिक, एक्झिट धोरण, संरचना/तंत्रज्ञान/कौशल्य विकास आणि टॅक्सेशन यांसारख्या भागांवर अभिप्राय देते. कायदे आणि नियमक संरचना आणि मध्यम अवधीच्या उपाय योजना आणि उत्तर पूर्वीय राज्ये आणि जम्मु आणि काश्मिर यांच्यासाठी असलेल्या शिफारसींचा आंतर्भाव करत व्यापक स्वरुपाच्या शिफारसी तत्पर ड्रुती आणि मध्यम अवधीच्या संस्थात्मक उपाययोजना आंतर्भूत करते.
कार्यबलाने दिलेल्या शिफारसींना लक्षात घेणे आणि एम एस ई क्षेत्राकडे विशेषता सुक्ष्म संस्थांकडे क्रेडिटचा ओघ वाढवण्यासाठी उपाययोजना करणे बँकांसाठी गरजेचे आहे.
प्रधान मंत्र्यांच्या एम एस ई वरील धडक योजना गटाच्या शिफारशींची अंमलबाजावणी करण्या बाबतचे परिपत्रक, आर पी सी डी. एस एम ई आणि एन एफ एस बी सी क्र. ९०/०६.०२.३१/२००९-१० दिनांक जून २९, २०१० सर्व अनुसुचित वाणिज्य बँकांना पाठविण्यात आले होते.
प्रधान मंत्र्यांच्या मायक्रो, लघु व मध्यम उद्योगावरील धडक योजना गटाचा अहवाल, मिनिस्ट्री ऑफ मायक्रो, स्मॉल अँड मिडियम एंटरप्रायजेसच्या वेबसाईटवर (msme.gov.in) वर उपलब्ध आहे.

४.१६ **मायक्रो व लघु उद्योगांसाठी कर्ज हमी योजनेचे पुनरावलोकन करण्यासाठी कृति गट**

सी जी टी एम एसई कर्ज हमी योजनेच्या कार्यकृतींचे पुनरावलोकन करण्यासाठी, आणि त्याचा अधिकाधिक उपयोग व्हावा तसेच एमएसींना तारणमुक्त असा अधिक प्रवाह उपलब्ध व्हावा ह्यासाठी रिझर्व बँकेने , कार्यकारी संचालक श्री व्ही के शर्मा ह्यांच्या अध्यक्षतेखाली एक कृती गट स्थापन केला.

ह्या कृती गटाच्या शिफारशींमध्ये, इतर बाबींबरोबर, मायक्रो व लघु उद्योगांना(एमएसई) रु ५ लाखांच्या तारणमुक्त कर्जाची मर्यादा अपरिहार्यतेने दुप्पट, म्हणजे रु १० लाख करणे तसेच, बँकांच्या मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्यांवर, अशा सीजीएम चे संरक्षण घेण्यासाठी शाखा स्तरावरील अधिकाऱ्यांना उत्तेजन देण्याची सक्ती आणि ह्याबाबतची कामगिरी त्यांच्या फील्ड-कर्मचाऱ्यांचे मूल्यांकन करण्याची एक बाब ठरविणे इत्यादिंचा अमावेश होता.

सर्व अनुसुचित व्यावसायिक बँकांना आर पी सी डी. एस एम ई आणि एन एफ एस बी सी क्र. ९०/०६.०२.३१/२००९ दिनांक ६ मे २०१० अन्वये एम एस ई क्षेत्रातील युनिट्सना वाढीव स्वरुपात दिली गेलेली १० लाख रुपयांपर्यंतची कर्जे घेण्याच्या स्थितीत अनुषंधिक सुरक्षा ठेवी स्विकारणे अनिवार्य करणे आणि त्यांच्या शाखेच्या कार्याची पातळी सी जी एस आच्छादनाचा लाभ घेण्यासाठी सबळपणे प्रोत्साहन देणे याचा आंतर्भाव होतो, यामध्ये क्षेत्रीय कमचा-यांच्या मूल्यांकनाला देखील सहभागी करुन घेण्यात आले आहे.

समुहाच्या इअतर शिफारसींचा देखील कार्यान्वय करण्यासाठी आवश्यक ती पाऊले उचलली गेली आहेत, ज्यामुळे हमी योजनांचा उपयोग अधिक प्रभावीपणे केला जाऊ शकतो आणि दर्जा, सद्यस्थितीतील क्रेडिटमध्ये वाढ आंतर्भूत करुन घेण्यात येते आणि वृध्दिला सामावून घेऊन एम एस ई ला दिलेल्या कर्जांना वजा केले जाते.

लघु उद्योग मंत्रालय
अधिसूचना
नवी दिल्ली, ५ ऑक्टोंबर, २००६

एसओ.१७२२ (ई) - ह्या अधिनियमाच्या उपकलम (१) (२००६) ने दिलेल्या अधिकाराचा वापर करुन, भारत सरकार, वरील अधिनियमाच्या कलम ७(१) (अ) मध्ये निर्देशित केलेल्या उद्योगांसाठी, कारखाने व यंत्रसामग्रीमधील गुंतवणुक काढण्यासाठी, ज्यांची किंमत वगळली जावी अशा बाबी खाली निर्दिष्ट करीत आहे-

१) टूल्स, जिग्ज्, रंग, साचे व देखभाल करण्यासाठी असलेले सुटे भाग आणि कंझ्युमेबल मालाची किंमत.
२) कारखाना व यंत्रसामग्री स्थापन करण्याचा खर्च
३) संशोधन व विकासासाठी असलेली साधन सामग्री आणि प्रदूषण नियंत्रित उपकरणे
४) राज्य विद्युत मंडळाच्या विनियमांनुसार, त्या उद्योगाने, स्थापन केलेला विद्युत निर्माण संच व अतिरिक्त रोहित्र.
५) राष्ट्रीय लघु उद्योग निगम किंवा राज्य लघु उद्योग निगम ह्यांना दिलेले बँक आकार व सेवा आकार
६) कारखाना व यंत्रसामग्री ह्यांच्या साठी किंवा सुरक्षा उपायांसाठी वापरण्यास खरेदी केलेल्या किंवा स्थापन केलेल्या पुढील वस्तू- तारा, वायरिंग, बसबार्स, इलेक्ट्रिक्ल कंट्रोल पॅनल्स किंवा मिनिऐचर सर्किट ब्रेकर्स.
७) गॅस निर्माण करावयाची संयंत्रे
८) देशात निर्माण झालेली यंत्रसामग्री, ती निर्माण झालेल्या जागेपासून त्या उद्योगाच्या जागेपर्यंत आणण्यासाठीचे वाहतुक - आकार (विक्रीकर किंवा मूल्य वर्धित कर व अबकारी कर सोडून)
९) कारखाना व यंत्रसामग्री उभी करण्याच्या तंत्रज्ञानासाठी दिलेले आकार,
१०) उत्पादन प्रक्रियेशी संबंधित नसलेले कच्चा माल व पक्का माल साठविण्यासाठी असलेले स्टोअरेज टँक्स.
११) अग्नि शामक साधने/उपकरणे.

२) कारखाना व यंत्रसामग्रीमधील गुंतवणुक काढताना, परिच्छेद १ चा संदर्भ घ्यावा, ती जुनी असो अथवा नवी, पण त्यांची मूळ किंमत हिशेबात धरली जाईल. मात्र आयात केलेल्या यंत्रसामग्रीबाबत तिचे मूल्य काढतांना पुढील गोष्टी समाविष्ट केल्या जातीलः-

१) इंपोर्ट ड्युटी (बंदरापासून कारखान्याच्या जागेपर्यंतचा वाहतुक खर्च, बंदरावर दिलेले डिम्युरेज ह्यासारखे संकीर्ण खर्च सोडून)
२) शिपिंग चार्जेस
३) कस्टम्स क्लिअरन्स आकार आणि
४) विक्री कर किंवा मूल्य वर्धित कर

------------- सही -----------------
(एफ.क्र. ४८१/२००६-एनएसएमई-धोरण)
जवाहर सरकार, अतिरिक्त सचिव

जोडपत्र

विद्यमान एसआयडीबीआय शाखांखाली असलेल्या एसएमई पुंजांची यादी

अनुक्रमांक	शाखा कार्यालये	पुंजांची संख्या	उत्पाद
१	हैद्राबाद	५	सिलिंग पंखा, इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे, फार्मास्युटिकल्स बल्क ड्रग्ज, हात पंपचे साधन आणि ओतशाळा
२	पटना	१	पितळं आणि जर्मन भांडी
३	दिल्ली	१९	स्टेनलेस स्टील आणि तीक्ष्ण हत्यारे, रसायने, इलेक्ट्रिकल इंजिनिअरिंग उपकरणे, इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे, खाद्य उत्पाद, चामडे उत्पाद, यंत्रशास्त्र उपकरणे, पॅकेजिंग साहित्य, पेपर उत्पाद, प्लॅस्टिक उत्पाद, तार निर्माण, धातु फॅब्रिकेशन, फर्निचर, विद्युत - विलेपन, मोटारगाड्यांचे भाग, होझ्यरि, तयार कपडे, सॅनिटरी फिटिंग्ज
४	अहमदाबाद	१७	फार्मास्युटिकल्स, डाईज् आणि इन्टर्मीजिएट्, मोल्डेड प्लॅस्टिक उत्पाद, तयार कपडे, कापडविणकाम यंत्रांचे भाग, हीरा प्रक्रिया, यंत्र उपकरण, कास्टिंग्स आणि फॉर्जिग, स्टील भांडी, लाकुड उत्पाद आणि फर्निचर, पेपर उत्पाद, चामडे पादत्राणे, जुण्याचा साबणचुरा आणि साबण, संगमरवर चीपा, ऊर्जेवर चालणारे पंप, इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे, मोटराचे भाग
५	सुरत	४	हीरा प्रक्रिया, पावरलूम, लाकुड उत्पाद आणि फर्निचर, कापडविणकाम यंत्र
६	वडोदरा	३	फार्मास्युटिल बल्क ड्रग्ज, प्लॅस्टिक प्रक्रिया आणि लाकुड उत्पाद आणि फर्निचर
७	गोवा	१	फार्मास्युटिकल
८	फ़रिदाबाद	३	मोटारगाड्यांचे भाग, इंजिनिअरिंग पुंज, दगड फोडणे
९	गुरगाव	५	मोटारगाड्यांचे भाग, इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे, इलेक्ट्रिकल इंजिनिअरिंग उपकरणे, तयार कपडे, यंत्रशास्त्र उपकरणे
१०	पर्वानो(बद्दी)	१	इंजिनिअरिंग उपकरणे
११	जम्मु	३	स्टील-री-रोलिंग, तेल गिरणी, भात गिरणी
१२	जमशेदपुर	१	इंजिनिअरिंग आणि फॅब्रिकेशन

१३	बेंगलोर	६	पावरलूम, इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे, तयार कपडे, हलकी इंजिनिअरिंग, चामडे उत्पाद
१४	कोची/एर्नाकुलम	३	रबर उत्पाद, पावरलूम्स आणि समुद्र खाद्य प्रक्रिया
१५	औरंगाबाद	२	मोटारगाड्यांचे भाग आणि फार्मास्युटिकल्स बल्क ड्रग्ज
१६	मुंबई	११	इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे , फार्मास्युटिल बेसिक ड्रग्ज, खेळणी (प्लॅस्टिक), तयार कपडे, होझ्यरि, यंत्र उपकरण, इंजिनिअरिंग उपकरणे, रसायने, पॅकेजिंग साहित्य, हाथमाग, प्लॅस्टिक उत्पाद
१७	नागपुर	६	पावरलूम्स, इंजिनिअरिंग आणि फॅब्रिकेशन, स्टील फर्निचर, तयार कपडे, हाथमाग, खाद्य प्रक्रिया
१८	पुणे	६	मोटारगाड्यांचे भाग, इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे, खाद्य उत्पाद, तयार कपडे, फार्मास्युटिकल्स —बल्क ड्रग्ज, तंतु काच
१९	ठाणे	२	फार्मास्युटिकल्स — बल्क ड्रग्ज आणि समुद्र खाद्य
२०	भोपाळ	१	इंजिनिअरिंग उपकरणे
२१	इंदौर	४	फार्मास्युटिकल्स बल्क ड्रग्ज, तयार कपडे, खाद्य प्रक्रिया, मोटारगाड्यांचे भाग
२२	लुधियाना	९	मोटारगाड्यांचे भाग, सायकल चे भाग, होझ्यरि, शिवणयंत्राचे भाग, औद्योगिक बंधक, हाथमाग, यंत्र उपकरण, फॉर्जिंग, इलेक्ट्रोप्लेटिंग
२३	जयपुर	७	रत्न आणि दागिने, बॉल बेअरिंग, इलेक्ट्रिकल इंजिनिअरिंग उपकरणे, खाद्य उत्पाद, कपडे, चुनखडी, यंत्रशास्त्र उपकरणे
२४	चेन्नई	३	मोटारगाड्यांचे भाग, चामडे उत्पाद, इलेक्ट्रोप्लेटिंग
२५	कोईमतुर	६	डिझेल इंजिन, शेतकी हत्यारे, यंत्र उपकरण, कास्टिंग्स आणि फॉर्जिंग, पावरलूम, ओल्या दळणाची यंत्रे
२६	तिरुपुर	१	होझ्यरि
२७	नॉयडा/ गझियाबाद	१०	इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे, खेळणी, रसायने, इलेक्ट्रिकल इंजिनिअरिंग उपकरणे, कपडे, यंत्रशास्त्र उपकरणे, पॅकेजिंग साहित्य, प्लॅस्टिक उत्पाद, रसायने
२८	कानपुर	३	सडलरी, सुती होझ्यरि, चामडे उत्पाद
२९	वाराणसी	४	सीट वर्क (ग्लोब लॅम्प्स), पावरलूम, शेतकी हत्यारे, इलेक्ट्रिक पंखा
३०	देहरादुन	१	छोटा निर्वात दिवा
३१	नाशिक (लवकरच सुरु होत आहे)	१	स्टील फर्निचर
एकूण		**१४९**	

भारतामधील (युनिडोने ओळखलेल्या) एसएमईची यादी				
अनुक्रमांक	राज्य	जिल्हा	स्थळ	उत्पाद
१	आंध्रप्रदेश	अनंथपुर	रायदुर्ग	तयार कपडे
२	आंध्रप्रदेश	अनंथपुर	चित्रादुर्ग	जीन्स कपडे
३	आंध्रप्रदेश	चित्तुर	नगरी	पावरलूम
४	आंध्रप्रदेश	चित्तुर	वेनतिम्लता, श्रीकालहस्ती चुंदुर	पितळं भांडी
५	आंध्रप्रदेश	ईस्ट गोदावरी	ईस्ट गोदावरी	भात गिरणी
६	आंध्रप्रदेश	ईस्ट गोदावरी	राजहमुंद्री	ग्रॅफाईट मुशी
७	आंध्रप्रदेश	ईस्ट गोदावरी	ईस्ट गोदावरी	काथ्या आणि काथ्या उत्पाद
८	आंध्रप्रदेश	ईस्ट गोदावरी	राजहमुंद्री	ॲल्युमिनियमं भांडी
९	आंध्रप्रदेश	ईस्ट गोदावरी अँड वेस्ट गोदावरी	ईस्ट गोदावरी(ई जी) अँड वेस्ट गोदावरी	उष्णतारोधक उत्पाद
१०	आंध्रप्रदेश	गुंटुर	गुंटुर	पावरलूम
११	आंध्रप्रदेश	गुंटुर	गुंटुर	चुनखडी कॉल्सिनेशन
१२	आंध्रप्रदेश	गुंटुर	मचेरला	लाकडी फर्निचर
१३	आंध्रप्रदेश	हैद्राबाद	हैद्राबाद	सिलिंग पंखा
१४	आंध्रप्रदेश	हैद्राबाद	हैद्राबाद	इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे
१५	आंध्रप्रदेश	हैद्राबाद	हैद्राबाद	फार्मास्युटिकल्स बल्क ड्रग्ज
१६	आंध्रप्रदेश	हैद्राबाद	मुशीराबाद	चामडे टॅनिंग
१७	आंध्रप्रदेश	हैद्राबाद	हैद्राबाद	हात पंप
१८	आंध्रप्रदेश	हैद्राबाद	हैद्राबाद	ओतशाळा
१९	आंध्रप्रदेश	करिमना	सिरसिल्ला	पावरलूम
२०	आंध्रप्रदेश	क्रिष्णा	मचिलीपट्णम	गोल्ड प्लेटिंग आणि कृत्रिम दागदागिने
२१	आंध्रप्रदेश	क्रिष्णा	विजयवाडा	भात गिरणी
२२	आंध्रप्रदेश	क्रिष्णा	चुंदुर, कवाडीगौडा, चारमिनार, विजयवाडा	स्टील फर्निचर
२३	आंध्रप्रदेश	कुर्नुल	अदोनी	तेल गिरणी
२४	आंध्रप्रदेश	कुर्नुल	कुर्नुल	कृत्रिम हीरे
२५	आंध्रप्रदेश	कुर्नुल, कुड्डापह	कुर्नुल (बनगनपल्ली, बेथामचेरिया,कोलमिंगुंडला) कुड्डापह	चीप पॉलिशिंग

२६	आंध्रप्रदेश	प्राकासाम	मारकापुरम	स्टोन स्लेट
२७	आंध्रप्रदेश	रंगा रेड्डी	बालानगर, जीडीमेटला आणि कुकटपल्ली	यंत्र उपकरण
२८	आंध्रप्रदेश	श्रीकाकुलम	पलासा	काजू प्रक्रिया
२९	आंध्रप्रदेश	विशाखापट्टणम्, ईस्ट गोदावरी	विशाखापट्टणम्, काकिनाडा	समुद्री अन्न
३०	आंध्रप्रदेश	वरंगल	वरंगल	पावरलूम
३१	आंध्रप्रदेश	वरंगल	वरंगल	पितळ सामान
३२	आंध्रप्रदेश	वेस्ट गोदावरी	वेस्ट गोदावरी	भात गिरणी
३३	बिहार	बेगुसराइ	बरउनी	इंजिनिअरिंग आणि फॅब्रिकेशन
३४	बिहार	मुझफ्फरपुर	मुझफ्फरपुर	खाद्य उत्पाद
३५	बिहार	पटना	पटना	ब्रास आणि जर्मन सिल्वर भांडी
३६	छत्तीसगड	दुर्ग, राजनंद्गाव, रायपुर	दुर्ग, राजनंद्गाव, रायपुर	स्टील-री-रोलिंग
३७	छत्तीसगड	दुर्ग, रायपुर	दुर्ग, रायपुर	कास्टिंग्स आणि धातुकाम
३८	दिल्ली	नॉर्थ वेस्ट	वझिरपुर, बदली	स्टेनलेस स्टील आणि तीक्ष्ण हत्यारे
३९	दिल्ली	साऊथ - वेस्ट, दिल्ली	ओखला, मायापुरी	रसायने
४०	दिल्ली	वेस्ट - साऊथ	नारैना अँड ओखला	इलेक्ट्रिकल इंजिनिअरिंग उपकरणे
४१	दिल्ली	वेस्ट - साऊथ	नारैना अँड ओखला	इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे
४२	दिल्ली	नॉर्थ दिल्ली	लॉवरेनस रोड	खाद्य उत्पाद
४३	दिल्ली	साऊथ दिल्ली	ओखला, वझिरपुर फ्लेटेड फॅक्टरीज् कॉम्प्लेक्स	चामडे उत्पाद
४४	दिल्ली	साऊथ, वेस्ट दिल्ली	ओखला, मायापुरी, आनंद परबत	यंत्रशास्त्र उपकरणे

४५	दिल्ली	वेस्ट , साऊथ, ईस्ट दिल्ली	नाराइना, ओखला, पातपारगंज	वेष्टण सामान
४६	दिल्ली	वेस्ट अँड साऊथ	नाराइना अँड ओखला	पेपर उत्पाद
४७	दिल्ली	वेस्ट अँड साऊथ	नाराइना उदयोग नगर अँड ओखला	प्लॅस्टिक उत्पाद
४८	दिल्ली	वेस्ट , साऊथ, नॉथ वेस्ट	नाराइना, ओखला, शिवाजी मार्ग, नजाफगढ रोड	रबर उत्पाद
४९	दिल्ली	नॉर्थ ईस्ट दिल्ली	शाहादारा अँड विश्वासनगर	तार निर्माण
५०	दिल्ली	वेस्ट अँड नॉथ वेस्ट	मायापुरी अँड वझिरपुर	धातुकाम
५१	दिल्ली	वेस्ट अँड नॉर्थ ईस्ट	किरतीनगर अँड तिलक नगर	फर्निचर
५२	दिल्ली	नॉथ वेस्ट दिल्ली	वझिरपुर	विद्युत - विलेपन
५३	दिल्ली	साऊथ,वेस्ट , नॉथ वेस्ट अँड नॉथ वेस्ट	ओखला, मायापुरी, नाराइना, वझिरपुर अँड जी. टी. करनाल रोड	मोटारगाड्यांचे भाग
५४	दिल्ली	नॉर्थ ईस्ट दिल्ली, ईस्ट दिल्ली अँड साऊथ	शहादरा, गांधीनगर, ओखला अँड मैदानगरी	होझ्यरि
५५	दिल्ली	साऊथ अँड नॉर्थ ईस्ट	ओखला अँड शहादरा	तयार कपडे
५६	दिल्ली	साऊथ दिल्ली	ओखला	सॅनिटरी फिटिंग्ज
५७	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	फार्मास्युटिकल्स
५८	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	डाईज् आणि इन्टर्मीजिएट्
५९	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	मोल्डेड प्लॅस्टिक उत्पाद

६०	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	तयार कपडे
६१	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	कापडविणकाम यंत्रांचे भाग
६२	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद, धानदुका	हीरा प्रक्रिया
६३	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	यंत्र उपकरण
६४	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	कास्टिंग्स आणि फॉर्जिंग
६५	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	स्टील भांडी
६६	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	लाकुड उत्पाद आणि फर्निचर
६७	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	पेपर उत्पाद
६८	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	चामडे पादत्राणे
६९	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	धुण्याचा साबणचुरा आणि साबण
७०	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	संगमरवर चीपा
७१	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	ऊर्जेवर चालणारे पंप
७२	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे
७३	गुजरात	अहमदाबाद	अहमदाबाद	मोटराचे भाग
७४	गुजरात	अम्रेली	सावारकुंदला	वजने आणि मापे
७५	गुजरात	अम्रेली, जुनागड, राजकोट	अम्रेली जुनागड राजकोट बेल्ट	तेल गिरणी यंत्रसामग्री
७६	गुजरात	भावनगर	अलान्ग	जहाज जोडणे
७७	गुजरात	भावनगर	भावनगर	स्टील-री-रोलिंग
७८	गुजरात	भावनगर	भावनगर	यंत्र उपकरण
७९	गुजरात	भावनगर	भावनगर	प्लॅस्टिक प्रक्रिया
८०	गुजरात	भावनगर	भावनगर	हीरा प्रक्रिया
८१	गुजरात	गांधिनगर	कालोल	पावरलूम
८२	गुजरात	जामनगर	जामनगर	पितळ भाग
८३	गुजरात	जामनगर	जामनगर	लाकुड उत्पाद आणि फर्निचर
८४	गुजरात	मेहसाना	विजापुर	सुती कापड विणणे
८५	गुजरात	राजकोट	धोराजी, गोंदल, राजकोट	तेल गिरणी

८६	गुजरात	राजकोट	जेतपुर	कापड प्रिंटिंग
८७	गुजरात	राजकोट	मोरबी, अँड वनकानेत	फरशा
८८	गुजरात	राजकोट	मोरबी	भिंतिवरील घड्याळ
८९	गुजरात	राजकोट	राजकोट	डिझेल इंजिन्स
९०	गुजरात	राजकोट	राजकोट	इलेक्ट्रिक मोटर्स
९१	गुजरात	राजकोट	राजकोट	कास्टिंग्स आणि फॉर्जिंग
९२	गुजरात	राजकोट	राजकोट	यंत्र उपकरण
९३	गुजरात	राजकोट	राजकोट	हीरा प्रक्रिया
९४	गुजरात	सुरत	सुरत, चोरयासी	हीरा प्रक्रिया
९५	गुजरात	सुरत	सुरत	पावरलूम
९६	गुजरात	सुरत	सुरत	लाकुड उत्पाद आणि फर्निचर
९७	गुजरात	सुरत	सुरत	कापडविणकाम यंत्र
९८	गुजरात	सुरेनद्रानगर	सुरेनद्रानगर अँड थानगध	सिरॅमिक्स
९९	गुजरात	सुरेनद्रानगर	चोटीला	सॅनिटरी फिटिंग्ज
१००	गुजरात	वडोदरा	वडोदरा	फार्मास्युटिकल्स बल्क ड्रग्ज
१०१	गुजरात	वडोदरा	वडोदरा	प्लॅस्टिक प्रक्रिया
१०२	गुजरात	वडोदरा	वडोदरा	लाकुड उत्पाद आणि फर्निचर
१०३	गुजरात	वलसाड	पारदी	डाईज् आणि इन्टर्मीजिएट्
१०४	गुजरात	वलसाड /भरुच	वापी/ अंकलेश्वर	रसायने
१०५	गुजरात	वलसाड /भरुच	वापी/ अंकलेश्वर	फार्मास्युटिकल्स बल्क ड्रग्ज
१०६	गोवा	साऊथ गोवा	मर्गाओ	फार्मास्युटिल
१०७	हरियाणा	अम्बाला	अम्बाला	मिक्सर आणि ग्राईंडर्स
१०८	हरियाणा	अम्बाला	अम्बाला	वैज्ञानिक साधने/उपकरणे
१०९	हरियाणा	भिवानि	भिवानि	पावरलूम
११०	हरियाणा	भिवानि	भिवानि	दगड फोडणे
१११	हरियाणा	फ़रिदाबाद	फ़रिदाबाद	मोटारगाड्यांचे भाग
११२	हरियाणा	फ़रिदाबाद	फ़रिदाबाद	इंजिनिअरिंग पुंज
११३	हरियाणा	फ़रिदाबाद	फ़रिदाबाद	दगड फोडणे
११४	हरियाणा	गुरगाव	गुरगाव	मोटारगाड्यांचे भाग
११५	हरियाणा	गुरगाव	गुरगाव	इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे
११६	हरियाणा	गुरगाव	गुरगाव	इलेक्ट्रिकल इंजिनिअरिंग उपकरणे
११७	हरियाणा	गुरगाव	गुरगाव	तयार कपडे
११८	हरियाणा	गुरगाव	गुरगाव	यंत्रशास्त्र उपकरणे
११९	हरियाणा	कइथाल	कइथाल	भात गिरणी
१२०	हरियाणा	करनाल	करनाल	शेतकी हत्यारे
१२१	हरियाणा	करनाल, कुरु क्षेत्र	करनाल,	भात गिरणी

		पानिपत	कुरुक्षेत्र, पानिपत	
१२२	हरियाणा	पानच्कुला	पिनजोरे	इंजिनिअरिंग उपकरणे
१२३	हरियाणा	पानच्कुला	पानच्कुला	दगड फोडणे
१२४	हरियाणा	पानिपत	पानिपत	पावरलूम
१२५	हरियाणा	पानिपत	पानिपत	शॉर्डी यार्न
१२६	हरियाणा	पानिपत	सामालखा	ओतशाळा
१२७	हरियाणा	पानिपत	पानिपत	कोटन स्पीनिंग
१२८	हरियाणा	रोहतक	रोहतक	नट्स/बोल्ट्स
१२९	हरियाणा	यामुनानगर	यामुनानगर	प्लायवुड/बोर्ड/ब्लॅक बोर्ड
१३०	हरियाणा	यामुनानगर	जगाध्रि	भांडी
१३१	हिमाचल प्रदेश	कुल्लु अँड सिरमोर	कुल्लु अँड सिरमोर	खाद्य प्रक्रिया
१३२	हिमाचल प्रदेश	कानग्रा	दमताल	दगड फोडणे
१३३	हिमाचल प्रदेश	सोलान	पर्वानो	इंजिनिअरिंग उपकरणे
१३४	जम्मु आणि काश्मिर	अनंतनाग	अनंतनाग	क्रिकेट बॅट
१३५	जम्मु आणि काश्मिर	जम्मु	जम्मु	स्टील-री-रोलिंग
१३६	जम्मु आणि काश्मिर	जम्मु / काथुअ	जम्मु / काथुअ	तेल गिरणी
१३७	जम्मु आणि काश्मिर	जम्मु / काथुअ	जम्मु / काथुअ	भात गिरणी
१३८	जम्मु आणि काश्मिर	श्रीनगर	श्रीनगर	लाकुड जोडकाम/ फर्निचर
१३९	झारखंड	सेराई केला - खारस्वान	अदित्यापुर	मोटारगाड्यांचे भाग
१४०	झारखंड	ईस्ट सिनघबुम	जमशेदपुर	इंजिनिअरिंग आणि फॅब्रिकेशन
१४१	झारखंड	बोकारो	बोकारो	इंजिनिअरिंग आणि फॅब्रिकेशन
१४२	कर्नाटक	बेंगलुरु	बेंगलुरु	यंत्र उपकरण
१४३	कर्नाटक	बेंगलुरु	बेंगलुरु	पावरलूम
१४४	कर्नाटक	बेंगलुरु	बेंगलुरु	इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे
१४५	कर्नाटक	बेंगलुरु	बेंगलुरु	तयार कपडे
१४६	कर्नाटक	बेंगलुरु	बेंगलुरु	हलकी इंजिनिअरिंग
१४७	कर्नाटक	बेंगलुरु	बेंगलुरु	चामडे उत्पाद
१४८	कर्नाटक	बेलगुम	बेलगुम	ओतशाळा
१४९	कर्नाटक	बेलगुम	बेलगुम	पावरलूम
१५०	कर्नाटक	बेल्लार्य	बेल्लार्य	जीन्स कपडे
१५१	कर्नाटक	बिजापुर	बिजापुर	तेल गिरणी
१५२	कर्नाटक	धारवाड	हुबळी, धारवाड	शेतकी हत्यारे आणि टॅक्टर/ट्रेलर
१५३	कर्नाटक	गादाग	गादाग बेतगेरी	पावरलूम

१५४	कर्नाटक	गुलबर्ग	गुलबर्ग, गादाग बेल्ट	डाळ गिरणी
१५५	कर्नाटक	हास्सान	अरासिकारा	काथ्या आणि काथ्या उत्पाद
१५६	कर्नाटक	मैसुर	मैसुर	खाद्य उत्पाद
१५७	कर्नाटक	मैसुर	मैसुर	रेशीम
१५८	कर्नाटक	राइचुर	राइचुर	चामडे उत्पाद
१५९	कर्नाटक	शिमोगा	शिमोगा	भात गिरणी
१६०	कर्नाटक	साऊथ कॅनडा	मैंगलोर	खाद्य उत्पाद
१६१	केरळ	अलापुझा	अलापुझा	काथ्या आणि काथ्या उत्पाद
१६२	केरळ	एर्नाकुलम	एर्नाकुलम	रबर उत्पाद
१६३	केरळ	एर्नाकुलम	एर्नाकुलम	पावरलूम
१६४	केरळ	एर्नाकुलम	कोची	समुद्र खाद्य प्रक्रिया
१६५	केरळ	कान्नुर	कान्नुर	पावरलूम
१६६	केरळ	कोल्लम	कोल्लम	काथ्या आणि काथ्या उत्पाद
१६७	केरळ	कोट्टयम	कोट्टयम	रबर उत्पाद
१६८	केरळ	मल्लापुरम	मल्लापुरम	पावरलूम
१६९	केरळ	पालकाड	पालकाड	पावरलूम
१७०	केरळ		फैझलुर	पावरलूम
१७१	महाराष्ट्र	अहमदनगर	अहमदनगर	मोटारगाड्यांचे भाग
१७२	महाराष्ट्र	अकोला	अकोला	तेल गिरणी (सुती बी-बियाणे)
१७३	महाराष्ट्र	अकोला	अकोला	डाळ गिरणी
१७४	महाराष्ट्र	औरंगाबाद	औरंगाबाद	मोटारगाड्यांचे भाग
१७५	महाराष्ट्र	औरंगाबाद	औरंगाबाद	फार्मास्युटिकल्स बल्क ड्रग्ज
१७६	महाराष्ट्र	भंडारा	भंडारा	भात गिरणी
१७७	महाराष्ट्र	चन्द्रपुर	चन्द्रपुर	छताची कौले
१७८	महाराष्ट्र	चन्द्रपुर	चन्द्रपुर	भात गिरणी
१७९	महाराष्ट्र	धुळे	धुळे	मिरची पावडर
१८०	महाराष्ट्र	गडचिरोली	गडचिरोली	कास्टिंग्स आणि फॉर्जिंग
१८१	महाराष्ट्र	गडचिरोली	गडचिरोली	भात गिरणी

१८२	महाराष्ट्र	गोंदिया	गोंदिया	भात गिरणी
१८३	महाराष्ट्र	जळगाव	जळगाव	डाळ गिरणी
१८४	महाराष्ट्र	जळगाव	जळगाव	शेतकी हत्यारे
१८५	महाराष्ट्र	जालना	जालना	इंजिनिअरिंग उपकरणे
१८६	महाराष्ट्र	कोल्हापुर	कोल्हापुर	डिझेल इंजिन्स
१८७	महाराष्ट्र	कोल्हापुर	कोल्हापुर	ओतशाळा
१८८	महाराष्ट्र	कोल्हापुर	इचलकरंजी	पावरलूम
१८९	महाराष्ट्र	मुंबई	मुंबई	इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे
१९०	महाराष्ट्र	मुंबई	मुंबई	फार्मास्युटिल बेसिक ड्रग्ज
१९१	महाराष्ट्र	मुंबई	मुंबई	खेळणी(प्लॅस्टिक)
१९२	महाराष्ट्र	मुंबई	मुंबई	तयार कपडे
१९३	महाराष्ट्र	मुंबई	मुंबई	होझ्यरि
१९४	महाराष्ट्र	मुंबई	मुंबई	यंत्र उपकरण
१९५	महाराष्ट्र	मुंबई	मुंबई	इंजिनिअरिंग उपकरणे
१९६	महाराष्ट्र	मुंबई	मुंबई	रसायने
१९७	महाराष्ट्र	मुंबई	मुंबई	वेष्टण सामान
१९८	महाराष्ट्र	मुंबई	मुंबई	हाथमाग
१९९	महाराष्ट्र	मुंबई	मुंबई	प्लॅस्टिक उत्पाद
२००	महाराष्ट्र	नागपुर	नागपुर	पावरलूम
२०१	महाराष्ट्र	नागपुर	नागपुर	इंजिनिअरिंग आणि फॅब्रिकेशन
२०२	महाराष्ट्र	नागपुर	नागपुर	स्टील फर्निचर

२०३	महाराष्ट्र	नागपुर	नागपुर (बुटीबोरी)	तयार कपडे
२०४	महाराष्ट्र	नागपुर	नागपुर	हाथमाग
२०५	महाराष्ट्र	नागपुर	नागपुर	खाद्य प्रक्रिया
२०६	महाराष्ट्र	नांदेड	नांदेड	डाळ गिरणी
२०७	महाराष्ट्र	नाशिक	मालेगाओ	पावरलूम
२०८	महाराष्ट्र	नाशिक	नाशिक	स्टील फर्निचर
२०९	महाराष्ट्र	पुणे	पुणे	मोटारगाड्यांचे भाग
२१०	महाराष्ट्र	पुणे	पुणे	इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे
२११	महाराष्ट्र	पुणे	पुणे	खाद्य उत्पाद
२१२	महाराष्ट्र	पुणे	पुणे	तयार कपडे
२१३	महाराष्ट्र	पुणे	पुणे	फार्मास्युटिकल्स बल्क ड्रग्ज
२१४	महाराष्ट्र	पुणे	पुणे	तंतु काच
२१५	महाराष्ट्र	रत्नागिरी	रत्नागिरी	डबाबंद आणि प्रक्रियायुक्त मासकी
२१६	महाराष्ट्र	सांगली	सांगली	एम एस रॉर्डस्
२१७	महाराष्ट्र	सांगली	माधवानगर	पावरलूम
२१८	महाराष्ट्र	सातारा	सातारा	चामडे टॅनिंग
२१९	महाराष्ट्र	सोलापुर	सोलापुर	पावरलूम
२२०	महाराष्ट्र	सिंधुदुर्ग	सिंधुदुर्ग	काजू प्रक्रिया
२२१	महाराष्ट्र	सिंधुदुर्ग	सिंधुदुर्ग	कॉपर वेष्टित वायर्स
२२२	महाराष्ट्र	ठाणे	भिवंडी	पावरलूम
२२३	महाराष्ट्र	ठाणे	कल्यान	मिठाई

२२४	महाराष्ट्र	ठाणे	वाशिंद	रसायने
२२५	महाराष्ट्र	ठाणे	तारापुर, ठाणे - बेलापुर	फार्मास्युटिकल्स बल्क ड्रग्ज
२२६	महाराष्ट्र	ठाणे	ठाणे	समुद्र खाद्य
२२७	महाराष्ट्र	वर्धा	वर्धा	विरघळणारे तेल
२२८	महाराष्ट्र	यवतमाळ	यवतमाळ	डाळ गिरणी
२२९	मध्य प्रदेश	भोपाळ	भोपाळ	इंजिनिअरिंग उपकरणे
२३०	मध्य प्रदेश	देवास	देवास	इलेक्ट्रिकल सामान
२३१	मध्य प्रदेश	ईस्ट निमार	बुर्हानपुर	पावरलूम
२३२	मध्य प्रदेश	इंदौर	इंदौर	फार्मास्युटिकल्स-बल्क ड्रग्ज
२३३	मध्य प्रदेश	इंदौर	इंदौर	तयार कपडे
२३४	मध्य प्रदेश	इंदौर	इंदौर	खाद्य प्रक्रिया
२३५	मध्य प्रदेश	इंदौर	पिथमपुर	मोटारगाड्यांचे भाग
२३६	मध्य प्रदेश	जबलपुर	जबलपुर	तयार कपडे
२३७	मध्य प्रदेश	जबलपुर	जबलपुर	पावरलूम
२३८	मध्य प्रदेश	उजैन	उजैन	पावरलूम
२३९	मध्य प्रदेश	बोलानगिर	बोलानगिर	भात गिरणी
२४०	मध्य प्रदेश	बालासोर	बालासोर	भात गिरणी
२४१	मध्य प्रदेश	बालासोर	बालासोर	पावरलूम
२४२	मध्य प्रदेश	कुट्टक	कुट्टक	भात गिरणी
२४३	मध्य प्रदेश	कुट्टक	कुट्टक	रसायने आणि फार्मास्युटिकल्स
२४४	मध्य प्रदेश	कुट्टक	कुट्टक (जगतपुर)	इंजिनिअरिंग आणि फॅब्रिकेशन

२४५	मध्य प्रदेश	कुट्टक	कुट्टक	मसाले
२४६	मध्य प्रदेश	धेनकानाल	धेनकानाल	पावरलूम
२४७	मध्य प्रदेश	गनजाम	गनजाम	पावरलूम
२४८	मध्य प्रदेश	गनजाम	गनजाम	भात गिरणी
२४९	मध्य प्रदेश	कोरापुत	कोरापुत	भात गिरणी
२५०	मध्य प्रदेश	पुरी	पुरी	भात गिरणी
२५१	मध्य प्रदेश	संबळपुर	संबळपुर	भात गिरणी
२५२	पंजाब	अमृतसर	अमृतसर	भात गिरणी
२५३	पंजाब	अमृतसर	अमृतसर	शॉर्डी यार्न
२५४	पंजाब	अमृतसर	अमृतसर	पावरलूम
२५५	पंजाब	फ़तेगड, सहिब	मनदी गोविंदगध	स्टील-री-रोलिंग
२५६	पंजाब	गुरदासपुर	बाताला	यंत्र उपकरण
२५७	पंजाब	गुरदासपुर	बाताला, गुरदासपुर	भात गिरणी
२५८	पंजाब	गुरदासपुर	बाताला	कास्टिंग्स आणि फॉर्जिंग
२५९	पंजाब	जालंधर	जालंधर	खेळ सामान
२६०	पंजाब	जालंधर	जालंधर	शेतकी हत्यारे
२६१	पंजाब	जालंधर	जालंधर	हाथमाग
२६२	पंजाब	जालंधर	जालंधर	रबर सामान
२६३	पंजाब	जालंधर	करतारपुर	लाकडी फर्निचर
२६४	पंजाब	जालंधर	जालंधर	चामडे टॅनिंग
२६५	पंजाब	जालंधर	जालंधर	चामडे पादत्राणे

२६६	पंजाब	जालंधर	जालंधर	शल्यकर्मासाठी साधने/उपकरणे
२६७	पंजाब	कपुर्थाला	कपुर्थाला	भात गिरणी
२६८	पंजाब	कपुर्थाला	फागवारा	डिझेल इंजिन्स
२६९	पंजाब	लुधियाना	लुधियाना	मोटारगाड्यांचे भाग
२७०	पंजाब	लुधियाना	लुधियाना	सायकल चे भाग
२७१	पंजाब	लुधियाना	लुधियाना	होझ्यरि
२७२	पंजाब	लुधियाना	लुधियाना	शिवणयंत्राचे भाग
२७३	पंजाब	लुधियाना	लुधियाना	औद्योगिक बंधक
२७४	पंजाब	लुधियाना	लुधियाना	हाथमाग
२७५	पंजाब	लुधियाना	लुधियाना	यंत्र उपकरण
२७६	पंजाब	लुधियाना	लुधियाना	फॉर्जिंग
२७७	पंजाब	लुधियाना	लुधियाना	इलेक्ट्रोप्लेटिंग
२७८	पंजाब	मोगा	मोगा	गहू झोडपणी यंत्रे
२७९	पंजाब	पटियाला	पटियाला	शेतकी हत्यारे
२८०	पंजाब	पटियाला	पटियाला	कापण्याची उपकरणे
२८१	पंजाब	सनग्रुर	सनग्रुर	भात गिरणी
२८२	राजस्थान	अल्वर, एस. माधोपुर भारतपुर	अल्वर,एस.माधोपुर भारतपुर बेल्ट्	तेल गिरणी
२८३	राजस्थान	अजमेर	किशनगढ	संगमवर चीपा
२८४	राजस्थान	अजमेर	किशनगढ	पावरलूम
२८५	राजस्थान	अल्वर	अल्वर	रसायने
२८६	राजस्थान	बिकानेर	बिकानेर	पापड मुंगोडी, नमकिन

२८७	राजस्थान	बिकानेर	बिकानेर	प्लास्टर ऑफ पॅरिस
२८८	राजस्थान	दौसा	माहुवा	स्टँड स्टोन
२८९	राजस्थान	गंगानगर	गंगानगर	खाद्य प्रक्रिया
२९०	राजस्थान	जयपुर	जयपुर	रत्न आणि दागिने
२९१	राजस्थान	जयपुर	जयपुर	बॉल बेअरिंग
२९२	राजस्थान	जयपुर	जयपुर	इलेक्ट्रिकल इंजिनिअरिंग उपकरणे
२९३	राजस्थान	जयपुर	जयपुर	खाद्य उत्पाद
२९४	राजस्थान	जयपुर	जयपुर	कपडे
२९५	राजस्थान	जयपुर	जयपुर	चुनखडी
२९६	राजस्थान	जयपुर	जयपुर	यंत्रशास्त्र उपकरणे
२९७	राजस्थान	झालवार	झालवार	संगमरवर चीपा
२९८	राजस्थान	नागौर	नागौर	हाथमाग
२९९	राजस्थान	सिकार	शिखावतिस	लाकडी फर्निचर
३००	राजस्थान	सिरोही	सिरोही	संगमरवर चीपा
३०१	राजस्थान	उदयपुर	उदयपुर	संगमरवर चीपा
३०२	तमिळनाडू	चेन्नई	चेन्नई	मोटारगाड्यांचे भाग
३०३	तमिळनाडू	चेन्नई	चेन्नई	चामडे उत्पाद
३०४	तमिळनाडू	चेन्नई	चेन्नई	इलेक्ट्रोप्लेटिंग
३०५	तमिळनाडू	कोईमतुर	कोईमतुर	डिझेल इंजिन्स
३०६	तमिळनाडू	कोईमतुर	कोईमतुर	शेतकी हत्यारे
३०७	तमिळनाडू	कोईमतुर	तिरुपुर	होझ्यरि

३०८	तमिळनाडू	कोईमतुर	कोईमतुर	यंत्र उपकरण
३०९	तमिळनाडू	कोईमतुर	कोईमतुर	कास्टिंग्स आणि फोर्जिंग
३१०	तमिळनाडू	कोईमतुर	कोईमतुर, पल्लादम, कान्नम, पलायम	पावरलूम
३११	तमिळनाडू	कोईमतुर	कोईमतुर	ओले पदार्थ दळणे यंत्र
३१२	तमिळनाडू	ईरोड	सुरामपत्ती	पावरलूम
३१३	तमिळनाडू	करुर	करुर	पावरलूम
३१४	तमिळनाडू	मदुराई	मदुराई	तयार कपडे
३१५	तमिळनाडू	मदुराई	मदुराई	भात गिरणी
३१६	तमिळनाडू	मदुराई	मदुराई	डाळ गिरणी
३१७	तमिळनाडू	नामक्कल	थिरुचेनगोड	रिग्ज्
३१८	तमिळनाडू	सालेम	सालेम	तयार कपडे
३१९	तमिळनाडू	सालेम	सालेम	कांजी आणि साबुदाणा
३२०	तमिळनाडू	तंजावर	तंजावर	भात गिरणी
३२१	तमिळनाडू	तिरुचिरापाल्लि	तिरुचिराप ल्लि	इंजिनिअरिंग उपकरणे
३२२	तमिळनाडू	तिरुचिरापाल्लि	तिरुचिराप ल्लि (ग्रामीण)	कृत्रिम हीरे
३२३	तमिळनाडू	तुतिकोरिन	कोविल्पथी	सुरक्षा आगपेट्या
३२४	तमिळनाडू	वेल्लोर	अम्बुर, वनियमबडी, पल्लार वॅली	चामडे टॅनिंग
३२५	तमिळनाडू	विरुदुनगर	राजापलायम	सुती गिरणी(गेज क्लॉथ)
३२६	तमिळनाडू	विरुदुनगर	विरुदुनगर	टिन डब्बा
३२७	तमिळनाडू	विरुदुनगर	सिवाकासि	छपाई
३२८	तमिळनाडू	विरुदुनगर	सिवाकासि	आगपेट्या आणि फटाके
३२९	तमिळनाडू	विरुदुनगर	श्रीविलपुथ्थुर	स्वच्छता साबण
३३०	उत्तरप्रदेश	आग्रा	आग्रा	ओतशाळा
३३१	उत्तरप्रदेश	आग्रा	आग्रा	चामडे पादत्राणे
३३२	उत्तरप्रदेश	आग्रा	आग्रा	यंत्रशास्त्र उपकरणे
३३३	उत्तरप्रदेश	अलिगढ	अलिगढ	पितळ आणि बंदूकधातु पुतळे

३३४	उत्तरप्रदेश	अलिगढ	अलिगढ	कुलुपं
३३५	उत्तरप्रदेश	अलिगढ	अलिगढ	इमारत हार्डवेअर
३३६	उत्तरप्रदेश	अल्हाबाद	माउ	पावरलूम
३३७	उत्तरप्रदेश	अल्हाबाद	माउ ऐमा	चामडे उत्पाद
३३८	उत्तरप्रदेश	बन्दा	बन्दा	पावरलूम
३३९	उत्तरप्रदेश	बुलांडशार	खुजरा	सिरॅमिक्स
३४०	उत्तरप्रदेश	फैजाबाद	फैजाबाद	काच उत्पाद
३४१	उत्तरप्रदेश	गौतम बुद्धा नगर	नॉयडा	इलोक्ट्रॉनिक उपकरणे
३४२	उत्तरप्रदेश	गौतम बुद्धा नगर	नॉयडा	खेळणी
३४३	उत्तरप्रदेश	गौतम बुद्धा नगर	नॉयडा	रसायने
३४४	उत्तरप्रदेश	गौतम बुद्धा नगर	नॉयडा	इलेक्ट्रिकल इंजिनिअरिंग उपकरणे
३४५	उत्तरप्रदेश	गौतम बुद्धा नगर	नॉयडा	कपडे
३४६	उत्तरप्रदेश	गौतम बुद्धा नगर	नॉयडा	यंत्रशास्त्र उपकरणे
३४७	उत्तरप्रदेश	गौतम बुद्धा नगर	नॉयडा	वेष्टण सामान
३४८	उत्तरप्रदेश	गौतम बुद्धा नगर	नॉयडा	प्लॅस्टिक उत्पाद
३४९	उत्तरप्रदेश	गाझियाबाद	गाझियाबाद	रसायने
३५०	उत्तरप्रदेश	गाझियाबाद	गाझियाबाद	यंत्रशास्त्र उपकरणे
३५१	उत्तरप्रदेश	गाझियाबाद	गाझियाबाद	वेष्टण सामान
३५२	उत्तरप्रदेश	गोरखपुर	गोरखपुर	पावरलूम
३५३	उत्तरप्रदेश	हाथरस हथ्रास	हथ्रास	शिवणयंत्राचे भाग
३५४	उत्तरप्रदेश	झाशी	झाशी	पावरलूम

३५५	उत्तरप्रदेश	कन्नाउज	कन्नाउज	अत्तर आणि जरुरी तेले
३५६	उत्तरप्रदेश	कानपुर	कानपुर	सडलरी
३५७	उत्तरप्रदेश	कानपुर	कानपुर	सुती होझ्यरि
३५८	उत्तरप्रदेश	कानपुर	कानपुर	चामडे उत्पाद
३५९	उत्तरप्रदेश	मिरट	मिरट	खेळ सामान
३६०	उत्तरप्रदेश	मिरट	मिरट	कात्र्या
३६१	उत्तरप्रदेश	मोरादाबाद	मोरादाबाद	पितळ सामान
३६२	उत्तरप्रदेश	मुझफ्फरनगर	मुझफ्फरनगर	भात गिरणी
३६३	उत्तरप्रदेश	सहरणपुर	सहरणपुर	भात गिरणी
३६४	उत्तरप्रदेश	सहरणपुर	सहरणपुर	लाकुडकाम
३६५	उत्तरप्रदेश	वाराणसी	वाराणसी	शीटवर्क (ग्लोब लॅंप्स)
३६६	उत्तरप्रदेश	वाराणसी	वाराणसी	पावरलूम
३६७	उत्तरप्रदेश	वाराणसी	वाराणसी	शेतकी हत्यारे
३६८	उत्तरप्रदेश	वाराणसी	वाराणसी	इलेक्ट्रिक पंखा
३६९	उत्तरांचल	देहरादून	देहरादून	छोटा निर्वात दिवा
३७०	उत्तरांचल	हरिद्वार	रुर्की	अवलोकन उपकरणे
३७१	उत्तरांचल	उधम सिंग नगर,	रुद्रापुर	भात गिरणी
३७२	पश्चिम बंगाल	बंकुरा	बरजोरा बन्दा	मासेमारीचे गळ (माहिती अपेक्षित)
३७३	पश्चिम बंगाल	एचएमसी आणि बेली म्युनिसिपल एरिया सेवोक रोड	हौराह	ओतशाळा
३७४	पश्चिम बंगाल	हौराह	बारगचिया, मानसिंगपुर, हानतल आणि	कुलुपं

			जगतबल्लावपुर	
३७५	पश्चिम बंगाल	हौराह	एचएमसी आणि बेली म्युनिसिपल एरिया सेवोक रोड	स्टील-री-रोलिंग
३७६	पश्चिम बंगाल	हौराह	दोमजुर	कृत्रिम आणि खरे दागिने
३७७	पश्चिम बंगाल	कोच बिहार	कुच बहार कुच बिहार-१ , तुफानगंज, माथाबानघा, मिखिलिगंज	सितलपट्टी/ फर्निचर
३७८	पश्चिम बंगाल	कोलकाता	वेलिंगटन, खानपुर	इलेक्ट्रिक पंखे
३७९	पश्चिम बंगाल	कोलकाता	सोवाबझार, कोसिपुर	होझ्यरि
३८०	पश्चिम बंगाल	कोलकात्ता	मेटियाबुरुज क्र. १३८ ते १४१	तयार कपडे
३८१	पश्चिम बंगाल	कोलकात्ता	तिलजला, तोपसिआ , फूलबागन	चामड्या चे सामान
३८२	पश्चिम बंगाल	कोलकात्ता	दासपारा(उलताडंगा) , अहिरतोला	डाळ गिरणी
३८३	पश्चिम बंगाल	कोलकात्ता	टालटाला, लेनिन, सरानी	यंत्रशास्त्र उपकरणे
३८४	पश्चिम बंगाल	कोलकात्ता	बॉवबझार, कालीघाट	लाकुड उत्पाद
३८५	पश्चिम बंगाल	नदिया	मटियारी, धर्मादा, नबद्वीप	बेल/धातु भांडी
३८६	पश्चिम बंगाल	नदिया	रानाघाट	पावरलूम
३८७	पश्चिम बंगाल	पुरुलिया	झालड प्रोपट, पुरुलिया, बेगुरखोडार आणि टनासी	हाथमाग
३८८	पश्चिम बंगाल	साऊथ २४ - परगणाज	कल्यानपुर, पुरंदारपुर धूपगाची	शल्यकर्माची साधने/उपकरणे

परिशिष्ट

महापरिपत्रक

(एमएसई क्षेत्रासाठी कर्जे)

ह्या महापरिपत्रकात एकत्रित केलेल्या परिपत्रकांची यादी

क्र.	परिपत्र क्र.	तारीख	विषय	परिच्छेद क्र.
१.	आरपीसीडी.एसएमई अँड एनएफएस बीसी.क्र. ३५ /०६.०२.३१ (पी) /२०१०-११	६.१२.२०१०	एककांची मालकी- एकाच मालकी खाली दोन किंवा अधिक उपक्रम – त्या एककाचा दर्जा	1 (iv)
२.	आरपीसीडी.एसएमई अँड एनएफएस बीसी.क्र. ९ ०/०६.०२.३१/२००९-१०	२९.६.२०१०	एमएसएमई वरील, प्रधान मंत्र्यांच्या उच्च स्तरीय कृती बलाच्या शिफारशी	III - ३.१, ३.२, ४.१५
३.	आरपीसीडी.एसएमई अँड एनएफएस बीसी.क्र..७९/०६.०२.३१/२००९-१०	०६.०५.२०१०	मायक्रो व लघु उद्योगांसाठी (एमएसई)असलेल्या कर्ज हमी योजनेचे पुनरावलोकन करण्यासाठी कार्यकारी गट – एमएसईंना तारणमुक्त कर्जे	IV – ४.२, ४.१९
४	आरपीसीडी.एसएमई अँड एनएफएस बीसी.क्र. ९स ४७०/०६.०२.३१ (पी) /२००९-१०	११.०३.२०१०	मायक्रो व लघु उद्योग क्षेत्रांना संयुक्त कर्जांची मंजुरी	IV – ४.३
५.	आरपीसीडी.एसएमई अँड एनएफएस बीसी.क्र. ५९८४/०६.०४.०१/२००९- १०	०१/१२/००९	मायक्रो व लघु उद्योग क्षेत्राला कर्जदान	IV-४.९ (iii)
६.	आरपीसीडी.एसएमई अँड एनएफएस बीसी.क्र. १३६५७/ ०६.०२.३१(पी) / २००८-०९	१८.६.२००९	पीएमईजीपी खाली अर्थसहाय्य केलेल्या एककांना तारण मुक्त कर्जे	IV - ४.२
७.	आरपीसीडी.एसएमई अँड एनएफएस बीसी.क्र.. १०६/ ०६.०२.३१/ २००८-०९	०४.५.२००९	मायक्रो व लघु उद्योग क्षेत्राला कर्जदान	IV-४.९ (iii)
८.	आरपीसीडी.एसएमई अँड एनएफएस बीसी.क्र. १०२/०६.०४.०१/२००८-०९	०४.०५.२००९	मायक्रो व लघु उद्योग क्षेत्राला कर्जदान	IV-४.११
९	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र. ८४बी/०६.०२.३१(पी)/२००८-०९	२०.०१.२००९	तारणमुक्त कर्जे - मायक्रो व लघु उद्योग	I
१०	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र. ३५/०६.०२.३१/२००५-०६	२५-०८-२००५	लघु व मध्यम उद्योगांना अधिकतर कर्ज देण्याचे धोरणा - केंद्रीय वित्त मंत्र्यांनी केलेली घोषणा (खाजगी क्षेत्र, विदेशी बँका व आरआरबी ह्यांच्यासाठी)	IV-४.१३.१
११.	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र..३१/०६.०२.३१/२००५-०६	१९-०८-२००५	लघु व मध्यम उद्योगांना अधिकतर कर्ज देण्याबाबतचे धोरण - केंद्रीय वित्तमंत्र्यांनी केलेली घोषणा (सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांसाठी)	IV-४.१३.१

१२.	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र..१०१/०६.०२.३१/२००४-०५	२०.०५. २००५	लघु उद्योग वित्तीय केंद्रे (एसईएफसी)	II - २.२
१३.	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र. ६१/०६.०२.३१/२००४-०५	०८/१२/२००४	एसएसआय क्षेत्राला कर्ज - प्रवाह ह्यावरील कार्यकारी गट - सीडबीतील व्याज दर – प्राधान्य क्षेत्राला कर्ज देण्यामध्ये तूट	III - ३.३
१४	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र. ४३/०४.०९.०१/२००४-०५	२६/१०/२००४	प्राधान्य क्षेत्राला कर्ज देण्यावरील मार्गदर्शक तत्वे - सुधारित	II - २.१
१५	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र. २८/०६.०२.३१ (डब्ल्युजी)/ २००४-०५	०४.०९.२००४	एसएसआय क्षेत्राला द्यावयाच्या कर्ज प्रवाहावरील कार्यकारी गट	IV.४. १३.३
१६	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र. ३९/०६.०२.८०/ २००३-०४	०३.११.२००३	एसएसआयसाठी कर्ज सुविधा - तारण मुक्तकर्जे	IV ४.२
१७	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र. १ /०६.०२.२८(आय))/ २००३-०४	०१.०७.२००३	एसएसईची सभा - ॲक्शन पॉईंट्सची अंमलबजावणी पुंजांची ओळख	IV - ४.१० (i)
१८	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र. २४/०६.०२.७७/ २००२-०३	०४.१०.२००२	एसएसआयना कर्ज - कर्जाच्या अर्जांनी वासलात लावण्याबाबत वेळापत्रक	IV. ४.१
१९	डीबीओडी.क्र,बीएल..बीसी.७४/२२.०१.००१/ २००२	११.०३.२००२	सर्वसाधारण बँकिंग शाखांचे खास एसएसआय शाखांमध्ये रुपांतरण	IV ४.४
२०	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र. ५७/ ०६.०४.०१/ २००१-०२	१६.०१.२००२	आजारी लघु उद्योग एककांच्या पुनर्वसनासाठी मार्गदर्शक तत्वे	IV ४.६
२१	आयईसीडी.क्र.५/०८.१२.०१/२०००-०१	१६.१०.२०००	एसएसआय क्षेत्राला कर्ज - मंत्री गटाचा निर्णाय	IV ४.५
२२	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र. ८९/०६.०२.३१-९८/९९	०१.०३.१९९९	एसएसआय क्षेत्राला कर्ज पुरवठा कार्यकारी भांडवल मर्याद काढणे	II ४.१२.२ (ii)
२३	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र. २२/०६.०२.३१ (ii) -९८/९९	२८.०८.१९९८	लघु उद्योगावरील उच्च स्तरीय समिती - कपुर समिती - शिफारशींची अंमलबजावणी	IV ४.१२.१
२४	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी.क्र. ३८/०४.०९.०९/९४-९५	२२.०९.१९९४	विदेशी बँकांद्वारे प्राधान्य क्षेत्रा अग्रिम राशी	III - ३.३
२५	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी. ८४/०६.०६.१२/९३-९४	०७.०१.१९९४	केव्हीआय क्षेत्राला बँक कर्ज - प्राधान्य क्षेत्र अग्रिम राशी	I १.१
२६	आरपीसीडी. पीएलएनएफएस बीसी. ९९/०६.०२३१/९२-९३	१७.०४.१९९३	एसएसआय क्षेत्राला संस्थात्मक कर्ज देण्यातील समाधानकारकता तपासून पाहण्यासाठी असलेल्या समितीचा अहवाल - नायक समिती	IV ४.१२.२